

1

OSELÍ KÚČHI
BENELĀMI NĪWALA

BILÉ KAYÁMI
CHÓTA BENERIA

REPABEANA EPEREAMÍ

RAJĀWULI

**Se agradece a la Comisión Nacional de Derechos Humanos
y a la Cuarta Visitadora General,
Mtra. María Eréndira Cruzvillegas Fuentes
por su colaboración para las ilustraciones de la primera página.**

Je rika iretika aní ralamuli rayenali lí mecha
kitara chú reka kayenila chabé chokichi jonisa,
je aniwaa okua kuruwi nili mee ichila napachami
nili. Pireli bileni kalirili kanowi poolami li ko
kie bi'neli asimea ruwa jiti ko natika nokali mapú
reka niwama ralámuli, Onorúami ko rayenali
nijili, lí chapili binoi sikala wikabe sunú li ko ma
ajonali lí echi bela kitara kayenali mapú yiri rijoi,
a'li kó basia kayami puchali mapú reka iwituma.
A'li ayena cho echi rika bela kayenali muki,
echi kó naosa kayami puchali lí jiti wé a'la rasira
jiwerami nima mapú a'li ranaya. Je rika bela
kayenarami jú sunú kitara, mapú kawichi
jarika noka ralámuli pagotuame.

BAJA
CALIFORNIA

SONORA

CHIHUAHUA

COAHUILA

BAJA
CALIFORNIA
SUR

SINALOA

DURANGO

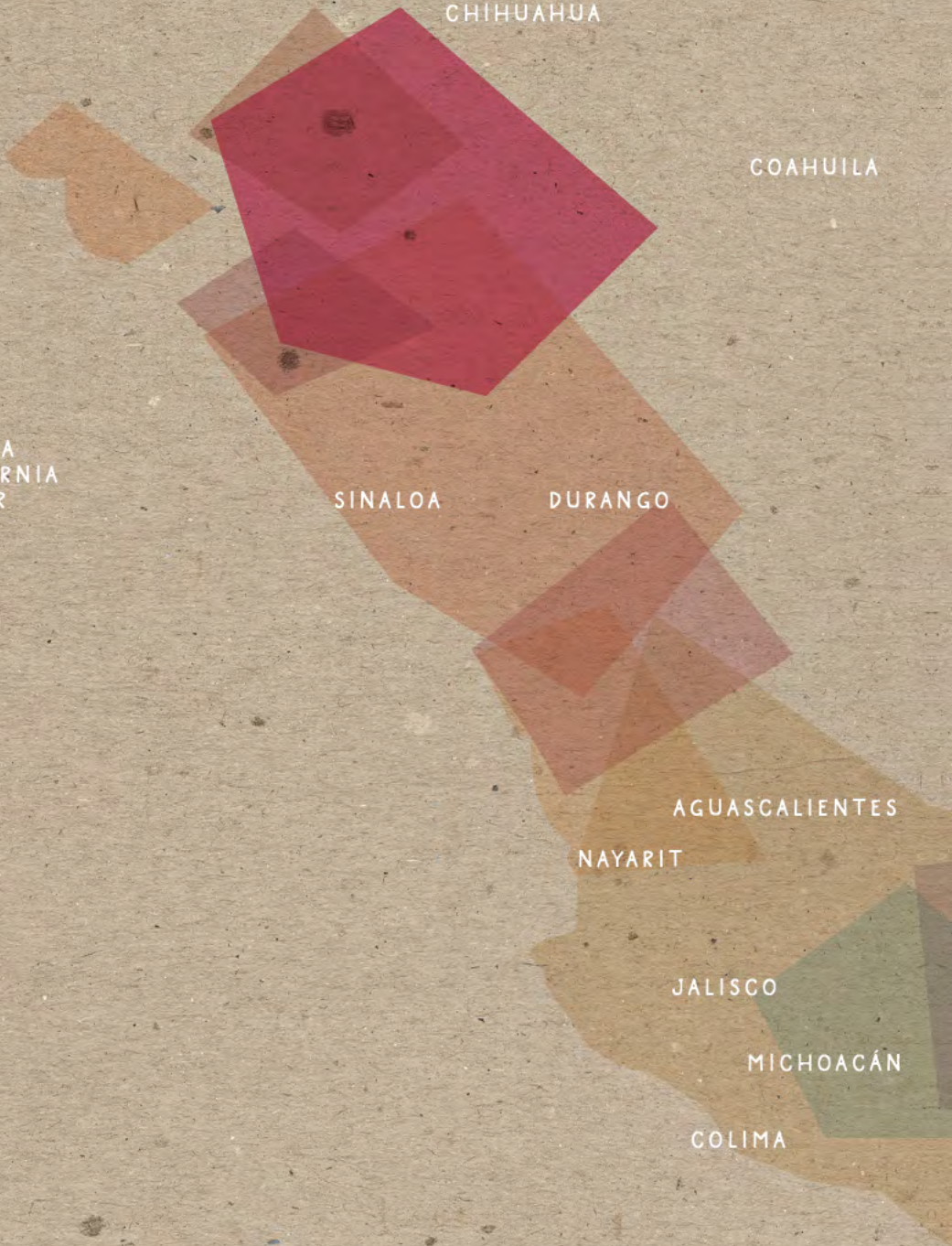
AGUASCALIENTES

NAYARIT

JALISCO

MICHOACÁN

COLIMA

NUEVO LEÓN

TAMAULIPAS

SAN LUIS
POTOSÍ

GUANAJUATO

QUERÉTARO

HIDALGO

ESTADO
DE MÉXICO

TLAXCALA

MORELOS

PUEBLA

VERACRUZ

GUERRERO

OAXACA

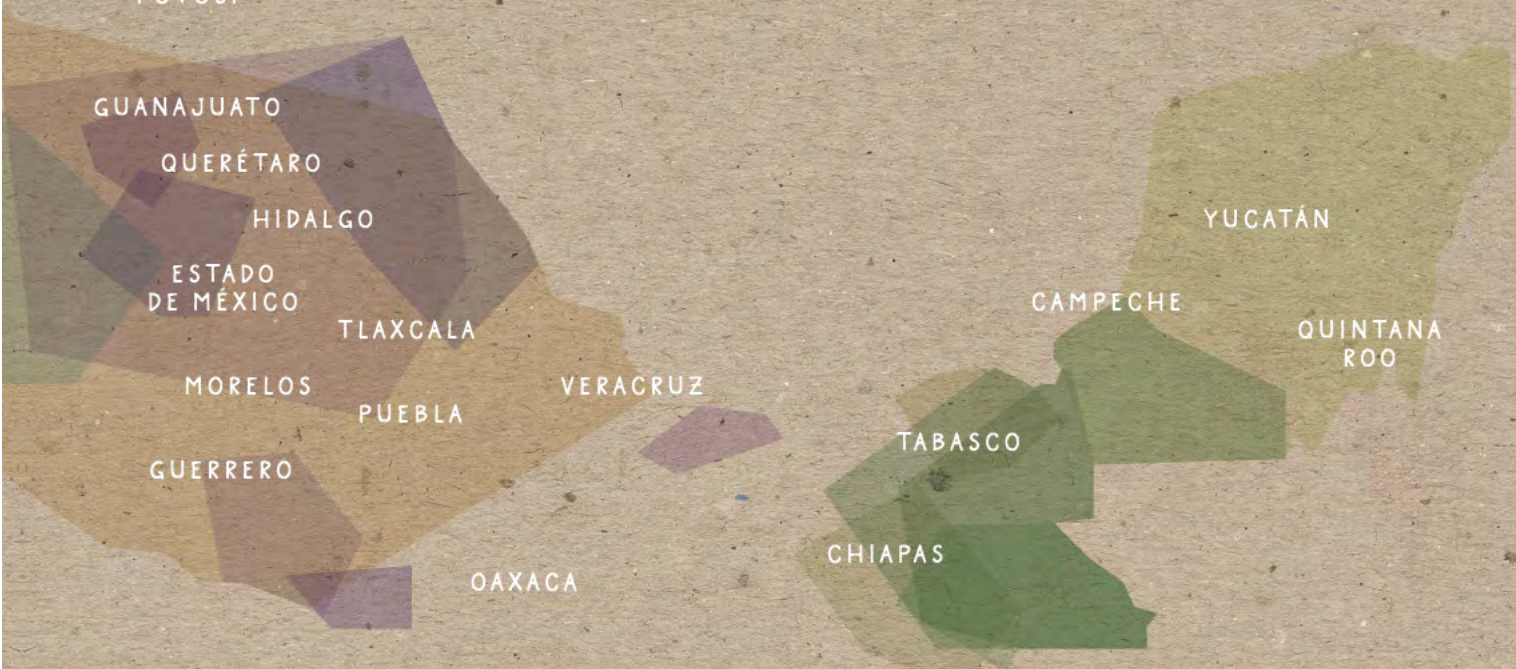
YUCATÁN

CAMPECHE

QUINTANA
ROO

TABASCO

CHIAPAS

Otto Granados Roldán
SECRETARIO DE EDUCACIÓN PÚBLICA

Javier Treviño Cantú
SUBSECRETARIO DE EDUCACIÓN BÁSICA

Rosalinda Morales Garza
DIRECTORA GENERAL DE EDUCACIÓN INDÍGENA

Alicia Xóchitl Olvera Rosas
DIRECCIÓN DE EDUCACIÓN BÁSICA

Édgar Yesid Sierra Soler
DIRECCIÓN PARA EL FORTALECIMIENTO Y DESARROLLO PROFESIONAL DE DOCENTES DE EDUCACIÓN INDÍGENA

Lucía Tepole Ortega
DIRECCIÓN PARA EL DESARROLLO Y FORTALECIMIENTO DE LAS LENGUAS INDÍGENAS

Erika Pérez Moya
DIRECCIÓN DE APOYOS EDUCATIVOS

Javier Corral Jurado
GOBERNADOR CONSTITUCIONAL DEL ESTADO DE CHIHUAHUA

Pablo Cuarón Galindo
SECRETARIO DE EDUCACIÓN Y DEPORTE

Miguel Ángel Valdez García
SUBSECRETARIO DE EDUCACIÓN Y DEPORTE

Manuel Arias Delgado
DIRECTOR GENERAL DE LOS S. E. E. CH.

Victoria Chavira Rodríguez
RECTORA DE LA U. P. N. E. CH.

Pedro Rubio Molina
SECRETARIO ACADÉMICO DE LA U.P.N.E.CH.

José Armando Rey Manríquez
DIRECTOR DE ATENCIÓN A LA DIVERSIDAD Y ACCIONES TRANSVERSALES

Rafael González Valdez
JEFE DEL DEPARTAMENTO DE EDUCACIÓN INDÍGENA

Arturo González Ibarra
COORDINADOR TÉCNICO PEDAGÓGICO

Luz María Sánchez Hernández
COORDINADORA ADMINISTRATIVA DE LA U.P.N.E.CH.

COORDINACIÓN GENERAL:
Rosalinda Morales Garza

AUTORÍA:
Eva América Mayagoytia Padilla, Carmen Imelda Medina Velo, Alfredo Benjamín Montes Díaz, Edgar Javier Cruz Moreno, Jorge Osorio Caraveo, Jorge Sánchez Palma, José Luis Tapadera Concheño

CORRECCIÓN DEL TEXTO EN LENGUA INDÍGENA:
Rogelio Cruz Moreno

TESTIGO DE LA CORRECCIÓN DEL TEXTO EN LENGUA INDÍGENA:
Martha Palma Cristóbal

ADAPTACIÓN DE LECTURAS:
Eva América Mayagoitia Padilla e Imelda Medina Velo

COORDINACIÓN EDITORIAL:
Erika Pérez Moya
Gabriela Guadalupe Córdova Cortés

CONCEPTO GRÁFICO:
Artes de México y del Mundo S.A de C.V

ILUSTRACIÓN:
Esmeralda Ríos

ILUSTRACIÓN DE LA PRIMERA PÁGINA:
Angélica Balderrama Villegas

FOTOGRAFÍA:
Rafael Doníz, M. Gabriel Ortiz Servín, Marco Pacheco, Pedro Tzontémoc.

D.R. Guillermo Aldana, Lorenzo Armendáriz, Ramón Jiménez, José Luis Martínez, Teúl Moyrón Contreras, Erick Reyes Lamothe, Carla Torres / Fototeca Nacho López, Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas.

Humberto Bahena Basave, Isaí Domínguez Guerrero, Christian Dreckmann, Manuel Grosselet, Diana Kennedy, Iván Montes de Oca Cacheux, Laura Rojas Paredes, Miguel Ángel Sicilia Manzo / Banco de Imágenes CONABIO.

FOTOGRAFÍA PORTADA:
Pedro Tzontémoc

© Dirección General de Educación Indígena
Avenida Universidad 1200, piso 6, cuadrante 10, ala sur,
Col. Xoco, C.P. 03330, Benito Juárez, Ciudad de México.

Primera edición, 2018.
ISBN: 978-607-8456-52-9

Impreso en México.
Distribución gratuita.
Prohibida su venta.

Reservados todos los derechos. Se prohíbe la reproducción total o parcial de esta obra por cualquier medio electrónico o mecánico sin consentimiento previo y por escrito del titular de los derechos.

REPABEANA EPEREAMÍ

RALÁMULI

OSELÍ KÚCHI
BENELÍAMI NÍWALA

BILÉ KAYÁMI CHÓTA BENERIA

Nejé rewalá

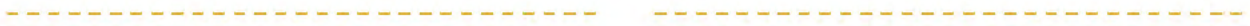

Benelíachi rewalá

Bamibála beneala rúwami

A mí atí benéa ó b chó

Rewalá uchá mápu o'ná ní bité

Estárochi

NEJÉ JÚ MOJÉ NÍWALA OSELÍWALA RALÁMULI NIRAA OSERÚWAMI,

nejé á belá ni mi ku'wíruma wekabé namúti mi benera
osayá ralámuli niraa.

Mojé belá jú mápu tamí wé kanilito, jita belá ni mi yúka inárima
bilé bamibali mojé yúka wekabé namúti mí benesia ralámuli.

Wekabé namúti ni mi benérima nejé a'lí beneami sí, á belá mi
benéma osayá, oselí i'nenia, a'lá tána kilii nimía ralámuta niraa a'lí ko
ayena cho a'lá ra'ícha ralámuli niraa, ayena chó wekabé namúti mi
benéma mápu reká chúta reká olása ré kíti ké wikawápo tamujé
nátala, alewála bichítuwami a'lí mápu reká ta peré tamujé ralámuli.

Nejé kó á belá ni buyé a'lí ni nakí mápu wekabé namúti mi
benéma jéna pachána binoi mo'ólachi, sulálachi wekabé namúti
ayéna oserúwami miti, mápu reká tí aboi náta a'lí chúta nokaa
tamujé kíti ké wikawápo tamujé aboi nátala.

Á belá ni mi owí mápu wekabé namúti
mi benéma, sinibí mi ináma benelíachi ké
nasínika, benelíwami kó wé a'lá jú a'lí kó
tamujé busuré i'yá jita ké tamujé risuwa
oláma jaré a'lí machibóa nimía.

Échi reká belá ní mi ané natétaraba.

ESTADOS UNIDOS DE AMÉRICA

SONORA

CHIHUAHUA

COAHUILA

SINALOA

DURANGO

REPABÉ
RALÁMULI

RELEBÉ
RALÁMULI

CHE JARÉ MUNICIPIO
CHIWAWA NIRUAME

JARÉ KAWI (PAÍS) MAPÚ
JENA MÉJICO
CHACHEKA UCHUWI

CHE JARÉ ESTARO
MÉJICO NIRUAME

MACHÍ MOJÉ NÍWALA OSELÍ

I'né oserúwami

Kipú ra'ícha

Osá a'lí bawerá

Sikiré

Nátika

Napawíka nocha

Mápu ni beneli

Uché benea

BILÉ KAYÁMI BENELÍWAMI NEJÉ A'LÍ KITAMI RETEMUWALA

NOCHALI

1. Nejé ralámuli jú

2. Nejé rewalá

3. Towí a'lí tewé

4. ¿Piri tá noká?

5. ¿Chu réka ni jú nejé?

6. Tamujé rewalá

7. Mápu ni i'ki ni bamiba...

8. Kini wénuwala

9. Mápu iki jú kini wénuwala

10. Mapú o'ná nejé bité

Piri nejé beneli

Mápu reká che beneba...

OSELÍ

12

14

17

20

22

25

27

30

33

36

39

NEJÉ RALÁMULI JÚ

1. Wé a'lá kipú mápu reká aní oselí oserúwami.

NIBÍ TOWÍ

Nibí, mojí towí: ke tasí mojí rewélisa
aré pe ralámuli ra'ichása kému apalócha
a'lí kému usú.

Je'ná Wachóchi kó ralámuli
kawiwála jú échi gite tamujé pe ki'yáwala
ra'ichása aré.

Nibí, mojí tewé: ke tasí mo rewélisa
aré pe ralámuli ra'ichása kému ochípali
a'lí kemú akásuli.

Martín Makáwi

2. Ra'ichasi jaré yúka mápu mi yúka bené.
¿Piri kítira ra'icha oselí oserúwami?
¿Chú sia wabé nateami jú tamujé ra'ichali?
¿Acha mi kanili ralámuli ra'icha?
¿Acha mi benesa nili osayá ralámuli niraá?

3. Newá bilé bawerátame mápu reká mi i'ne wabé nateami niraá ralámuli ra'ícha.

4. Mápu mi yúka bené ra'ichási mápu mi yeri newali.

5. Ibiili pe niraá anisí bilé semáti oserúwami mápu reká ralámuli ra'ichála, jita benérami kó uchama osiká pisarónichi.

NEJÉ REWALÁ

1. A'lá kipú piri ka ni'china, a'lí napawíka ra'ichási jaré yuka mápu mi yúka bené. ¿Piri keré?

¿Piri jú? Suwába ti aká éni, suwába ti aká ni,
Á belá suwábaka fíaliwa bilépi niraá

2. Jípe má machí, rewalá kíтира ra'íchali jú: ruka mo rewalá, kipú mi bamiba, ¿chú yeri mi jú?, ¿kúmi mi bité?, ¿piri mi náta beneriali niraá?
3. A'lá i'ne mápu yena ruwachi rewalá, mojé níwala benérami osímea oselíchi suwábaka rewalá a'lí uchába nachopika mápu o'ná pizarónichi.
4. Ibiili niraá simárisi bachaami a'lí joowisi aboi rewalá.
5. Mápu mi benéra ayena cho níwi bilé rewalá. Nulé mápu animea rewalá a'lí osínala nulési a miná pizarónichi.
6. Osá mojé benérami rewalá, re'lana bawerálachi.

Mápu tamí
benéru kó rewé: _____

7. Jípe ko bawerá mojé binoi omorúwala a'lí osá mojé rewalá.

Nejé kó rewé: _____

8. Wé iwerá namutá aní mápu oserúwa bití re'lena

ROSA

o rewé Rosa a'lí pe kulí chotáma binesia jé na'í achi.

Jípe ko échi benérami osáli tamujé rewalá wa'lú oselíchi, mápu o'ná oserúwa bití tamujé rewalá.

e aní jita a'lá machibóa jepi ka sinibí yena benelíachi, jita ayena chó a'lá reká machibóa osayá tamujé aboi rewalá a'lí suwábaka kúruwi a'lí wé'li ko jé aníli be' ali kó re'epo rewála chopi reká o'wiami mápu reká tamujé rewalá a'lí jita ko wé kanila ati, ita mani machimea osayá jaré cho rewalá, í nejé rewalá.

9. Yeri bilé sitúlami uchéka mápu tewé rewalá jú, a'lí benérami owíka osé.

Acha mi umeri oserútami kí tara nee mí síla jita ripunárami.

10. Yeri bilé sitúlami oseka mápu taa tewé rewalá jú a'lí benérami yúka ku'wirisika, a'lí osís bilé taa oserúwami mápu reká ra'ícha Rosa. Ayena umeri oselí ripunaluwami kí tara i'nea.

11. Jípe kó osiboa benérami yúka ku'wirisika a'lí uhasi rewalá chopi reká chukúbami mápu reká mojé rewalá.

12. Ma mú a'lá machí chú reká osiwá mojé rewalá, a'lí jípe kó ucha rewalá mojé níwala kífi má a'lá machimea.

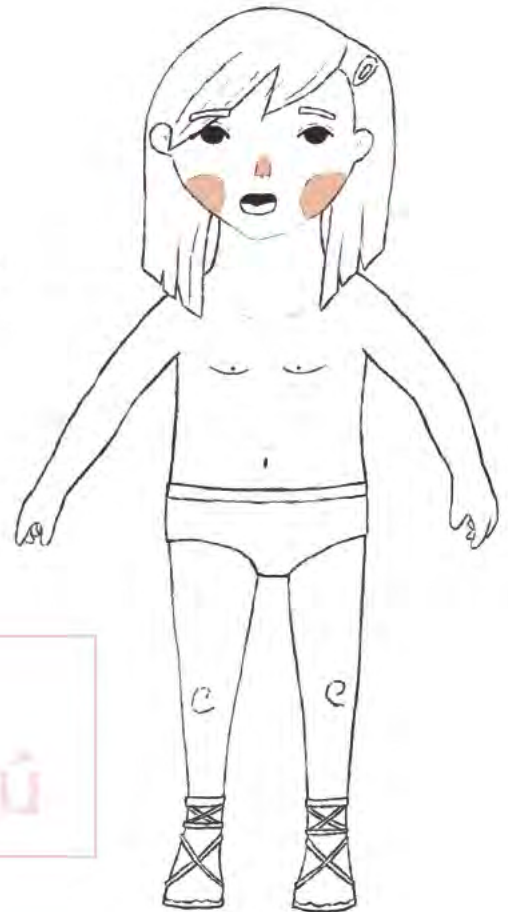

TOWÍ A'LÍ TEWÉ

1. Napawíka mochíka sitúlami newaká, a'lí ra'ichá mápu mi yúka bené ¿Chú olá machiwá mápu ta towí jú a' lí tewé? ¿Piri niraa chopi yeri ti jú? ¿Piri niraa siwináti jú tamujé?

2. A'lá i'neka iyókarami a'lí ra'ichá ¿Piri ka chopi ta reká jú? ¿Piri ka siwiná ta yeri jú towí a'lí tewé ko yeri jú?

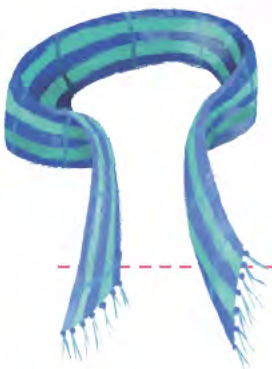
3. Oselí ripunaluwami kítara i'neka, a'lí uché rewalá ibiili niraa.

4. Newá baweráka mápu yeri uché napáchala iwé a'lí kúruwi mápu reká chukú okua nochali.

5. Jípe re'epo a'lí oseka teeli niraá simími a'lí wi'lími. Rewalá osiboa napáchala mápu yeri nee iwé a'lí kúruwi.

Kúruwi

6. Napawíka wíkarába sí'néami ká:

Nejé, nejé wabé nateami jú.
 Wabé nateami jú, nejé towí jú, nejé tewé jú.
 Pé kulí usáni bamiba nejé a'lí nejé wabé
 nateami jú,
 nejé wabé nateami jú.
 Mápu o'ná nejé bité ko rewé

A'lí néeeeeee wabeeeeee nateamiiiiiii
 juuuuuuuu.

Jorge Osorio Caraveo

7. Osá pé ukuabi mapú reká ra'ícha kúruwi a'lí iwé.

Iwé kó jú

1.

2.

3.

4.

Kúruwi kó jú

1.

2.

3.

4.

¿PIRI TÁ NOKÁ?

1. Wé a'lá kipú mápu reká aní re'leana oserúwami.

KÚRUWI A'LÍ IWĒ

Kúruwi a'lí iwé kó, suwábaka ti kawí kúchuwala jú. Ralámuli kó jé reká nati kúruwi kó ralajípa re'e, rijibáli si, a'lí iwé kó rowé/chí'iruu re' e, a' lí nakibuli si.

Abe la tá olá nocha kúruwi a'lí iwé, pé chopi reká olá namúti nocha, mápu reká ku'ira tibúa kuuchi kúchi a'lí ayena cho namúti nisea chibá a'lí bo'wá.

Ayena cho ku'wiri ti keťa wénuwala wasachí nocha a'lí kita onolá beneri newaa namúti mápu o'ná ti rochí sirúba a'lí jaré cho namúti éname .

Ayena cho ati su'uwiná reká nokaata jú nochali.

José Luis Tapadera Concheño

2. Ra'ichá mápu mi yúka bené: ¿piri mi kaleeli oselí ra'íchali kipú?
3. Tewé mi nisa ka nataa ¿Piri ka namúti newá mápu reká olá kúruwi? Towí mi nisa ka ¿Piri ka namúti newá mápu reká olá iwé?

4. Osá benérami yúka mápu noká kúruwi a'lí iwé.

Iwé

Kúruwi

5. A'lá natába mápu reká nochika noká anakúpi kúruwi a'lí iwé.

Iwé a'lí kúruwi ralámuli, si'néami ká á jaré cho namúti chopi yeri tí noká, abe lá suwábaka chopi reká tá neraba.

6. Benérami yúka newási wa'lú oselíchi mápu yeri wabé, iwé a'lí kúruwi.

7. Okua nira napawíka mochíka jíta newába mí síli sikiréka wa'lú oselí mápu jíta osiboa wachinuwala níwala kuuchi iwé a'lí kúruwi.

8. Nachopa uchési biléana mápu o'ná i'nebo si'néami.

¿CHU REKÁ NI JÚ NEJÉ?

1. Napawíka simába biléna komíchi mápu o'ná ba'wí maní, a'lí i'ne chù yeri ti jú. Ayena cho aká simiboa mápu náta i'nebo cho'alá.

2. A'lá i'ne binoi cho'alá a' lí repok e'choná ba'wírili.

3. Si'néami ka napawíka situla mochíka ra'ichába chù yeri ti ká tamujé aboi.

4. Bawerá mojí binoi cho'alá a'lí sebári oseka mápu o'ná ke ite oserúwami.

Na jú nejé cho'alá, A'lí mápu nejé iyeri jú: _____

5. Sebáreka osá mápu o'ná ké ite oserúwami benérami mí ku'wirita lé.

Nejé

rewé

Nejé banaláchi níwi okua

Ayena cho bilé

sitákami

Ayena cho okua

a'lí acho bilé

6. Wikarába na wikarába

Nejé níwi níwi bilé mo'ola,
bilé mo'ola.

Nejé níwi, níwi okua busíla,
okua busíla.

Nejé níwi, níwi okua nakála
Okua nakál.

Nejé níwi, níwi bilé akábo
Bilé akábo.

Nejé níwi, níwi bili riníla,
bilé riníla.

Nejé níwi, níwi bilé
cha'meala,

Bilé cha' meala.

Nejé níwi, níwi bilé kutála,
Bilé kutála.

A'lí nejé sikála je reká noká,

Nejé motóchuwala kú ape
Jé reká noká.

Jé reká a'lí reká,

Nejé ropála ma lowi,

Nejé chokóbala jé reká noká.

Jé reká noká

A'lí né ronóla meka rikeami jú,
Meka, meka.

Nejé makúsuwala jé reká noká,
jé reká noká.

A'lí né sutúla jé reká sukú,

Jé reká sukú nejé sutúla.

A'lí nejé sulála reká naki,

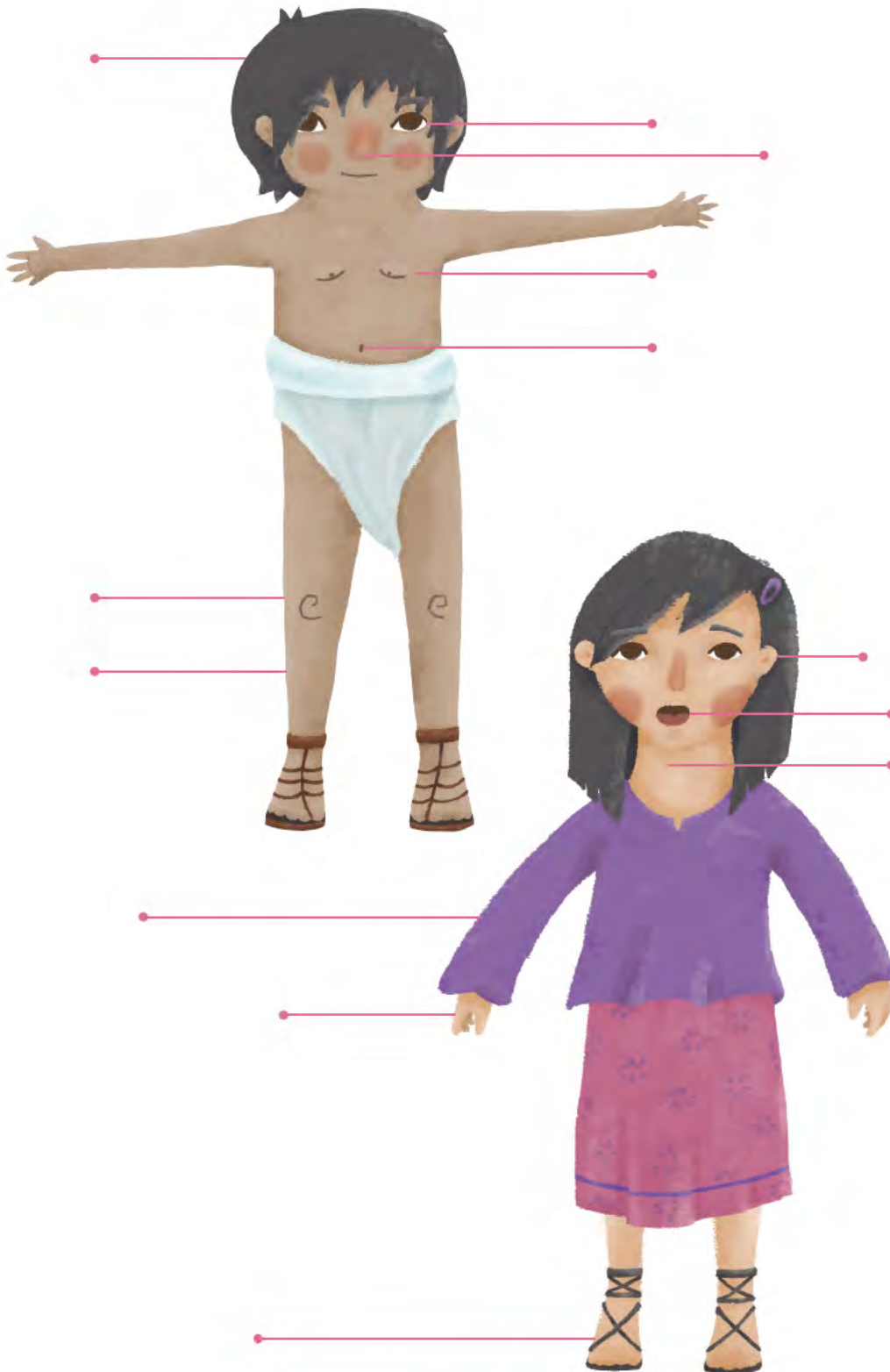
Nejé sulála jé reká naki,

A'lí jé reká, a'lí jé reká.

José Luis Tapadera Concheño

7. A'lá i'né ch́ yeri ka a'lí benérami ýka ku'wíríka osá rewalá repokála.

TAMUJÉ REWALÁ

1. A'lá ra'ícha mápu benérami animea oserúwami uchuwami.

CHÚ TI REKÁ NEWALI

A miná Nalálachi pereami ayena á machiká pereli.
Noli be kó ké machili chú reká rewaami nilí ralámuli.

Jé aniká ra'íchali "apá mojí chú mi reká ati "tewe, tewé
jeka simí "tówí towí buliti niseri mí"

Chérami kó jé aniká machili "rejoi wa'lú kalírili/opolíchi
biteámi" "mukí semáti buseami" "chérami a'lá riwiika
niraa nerami"

A'lí siné rawé a minábi muwéli ralámuli, a'lí ma ké
machili chú reká riwabo échi ralámuli.

Jorge Sánchez Palma

2. Ra'íchási si'néami ká: ¿chú reká suwéni ná ra'íchali? A'lí ¿chú
ikímeli ré, ke níwisa rewála tamujé?

3. Okua ka napawíka nátika a'lí sunísi chù reká kayenima ná oserúwami. Ra'íchala. Maa kayénisa ká benérami táni jita mí ku'wíruma osayá.

4. ¿Acha mú machiká iyena mápu nirú bilé oselí, mápu o'ná uchuwi piri rawé ti ocherili a'lí ko mápu reká tá rewé? Benérami táni échi oselí mápu o'ná chukú mojí rewalá a'lí aapa mojí rewalá, a' lí mojí eyéla a'lí mojí onolá rewalá sí.

5. Sebári mápu o'ná ké oserútami chukú, a'lí nenika osá rewalá mápu reká uchuwi e'choná oselíchi.

Nejé ko rewé

Nejé awiimi mú amí

Rawé _____ inarachi mechá _____ a'lí bamibali _____

Nejé onolá kó rewé

Nejé eyéla kó rewé

MÁPU NI I'KI NI BAMIBA...

1. Iwera aniká mápu osirúta uchuwi re'lena.

NEJÉ OMAWALIACHI RAWEWALA

Jipi rawé wabé nateami jú, nejé wé kanili iyena, mápu reká nejé omawaliachi rawé jú jita.

Nejé eyéla manali batáli a' lí ko'waame muní kolí yúka, nejé onolá kó bajuréli jaré ralámuli mápu yúka bajíma.

Ma sebachí rawewali, á belá échi bajíami ayena á nijili wenomí, échi nati tí ní ralimea olaa pé napácha a'lí takóla.

Nejé kó má wa'lú towí jú. Nejé eyelá jé aní nejé ocherali omeachi rawé kicha inarachi mechá.

José Luis Tapadera Concheño

2. Ra'ichási ¿Piri wé kaniili oselí i'nenia oserúwami? ¿Piri ra'ichame nile? ¿Piri sii kanili ti bamiba?

3. ¿Acha mú machí chú kí bamiba? Ra'ichási jaré yúka mápu mí yúka muchuwi a'lí osá mápu roo.

Nejé

4. ¿Acha mu machí piri mechá mí bamiba? Abó a'lí a'lá i'ne ch́ reká osiwá.

bilé	okua	bikia
naó mechá	malí	usáni
kichao	osanaó	kimakoi
makoi	makoi bilé	makoi okua

5. Mápu o'ná roo oserúwami, bochíwisi oselí ripunaluwami i'neka.

Nejé bamibi _____ inarachi mechá _____ bamibali.

Échi _____ ko nima ré _____

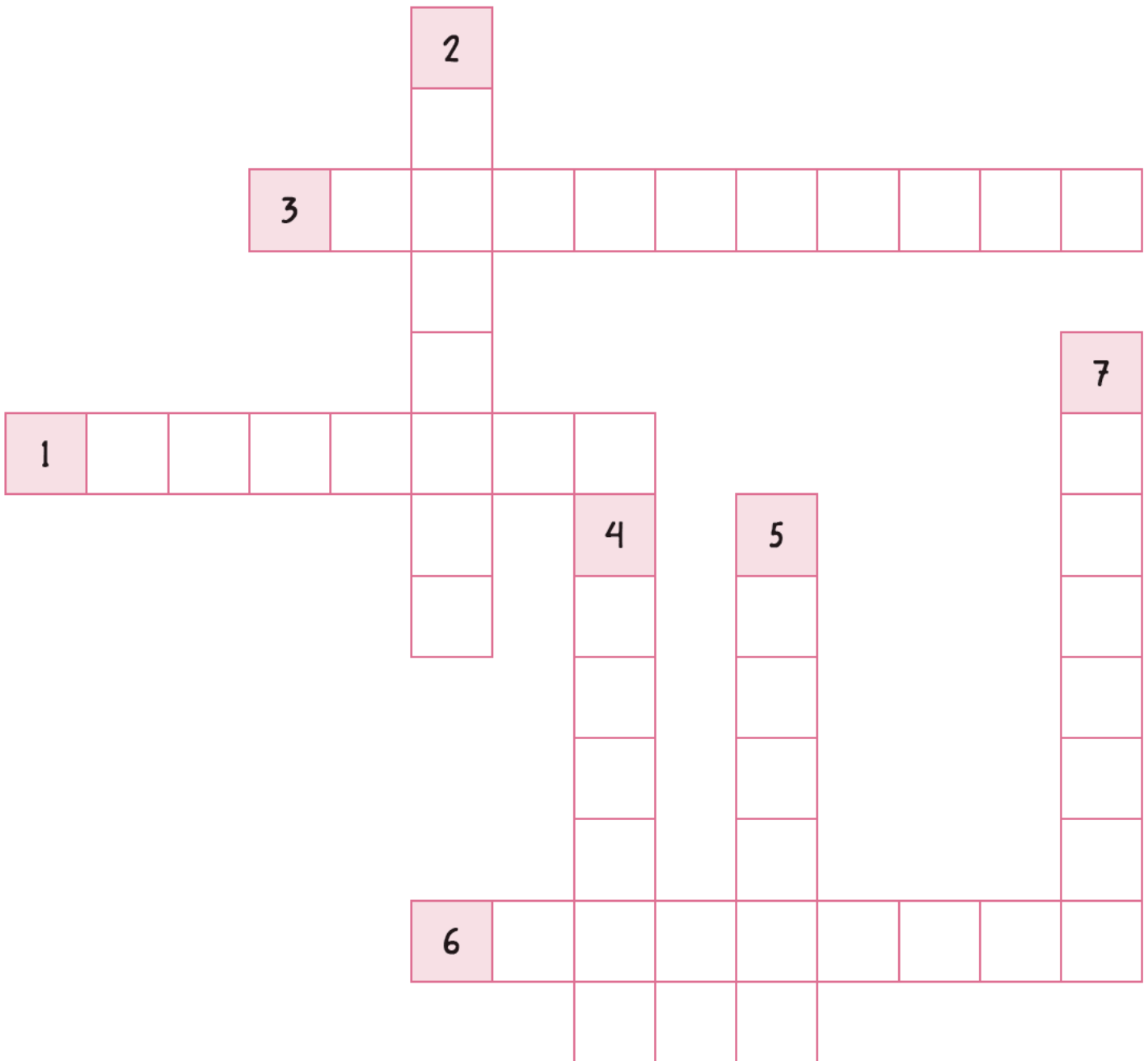
6. Benérami yúka kú' wirisi nataa ch́ yeri kítara osiwá chokichí a'lí ch́ yeri kítara suwena rawewali rewalá suwábaka taraali. Osá mápu o'ná ké oserúwami jú.

_____ unech _____ atech _____ asipasik _____ aóla _____

_____ ailil _____ aulach _____ meach _____

7. Jipi kó sebári osayá mápu re'lena uchuwi, mápu iki jú bilé taraali rawé

- 1. Lunechi
- 2. Matechi

- 3. Nasipasiko
- 4. Naólai
- 5. Malili

- 6. Saulachi
- 7. Omeachi

KINI WÉNUWALA

1. Wé a'lá i'né chú
noká échi
oselí bowanárami.

2. Ra'ichá mápu mí yúka bené.
¿Jepi ka jú? ¿Échi yeri cho jú mápu yeri moché onolá? ¿Piri jita échi
yeri cho jú a'lí ké échi yeri jú?

3. Iwera aniká mápu osirúta uchuwi.

NÉ WÉNUWALA

Nejé ko né wénuwala yúka bité, né tatala kó rewé Evaristo a'lí kó né iyera kó rewé Josefina, ayena cho okuanika né bonilá, a'lí ko nejé apalocha sicho. Né kó bacháwami jú, né rewé Eva a'lí á belá ni okua rijimé Manuel riwe bilé échi ko naó bamiba a'lí kó Micaela kó bilé bamiba.

Á belá ta mulipe ipere mápu o'ná bité né usúala Juana reweami. Échi kó á belá tamujé a sinibí ra'ama kífi a'lá ocheripa a'li ayena cho riwiika rikíripa ralámuli, ayena cho a wé ta nakúripo kitá wénuwala bitichí.

Jé aní: nakúrisi a'lí benesi nocha. Keta umerisa ka nocha checho siné owiiba, a'lí kanila pereliba kífi kochilá, bonilá a'lí binilá yúka.

¡Tamujé rijimála ká wé nateámi jú!

Edgar Javier Cruz Moreno

4. Ra'ichási jaré yúka mápu mí yúka muchuwi benea. Piri ká niraá ra'ichi oselí oserútami?
5. Yeri bilé sitúlami oseka rewalá mápu iki rejowi bitichí.
6. Oselí ripunaluwami kífara neka, a'lí uché rewalá ibiili niraá. I'né oserúwami che siné kemi machisaa ka chú reká niwába.

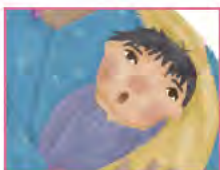

7. Rewalá aní chu yeri jú teeli a'lí wi'liimi kířara simími rewalá.
Bawerá neja re'lena si'néami mápu iki ta mi jú mojé ritemuwala.

A large, empty rectangular box with a thin red border, intended for the student to write their response to the question.

MÁPU IKI JÚ KINI WÉNUWALA

Ri'eba sayeka machiká.

1. Iwera aniká mápu oserúwa uchubi: sayee jepi ká peréami kítara anichina a'lí ruwesa mápu mí yúka muchuwi.

Bilé wa'lú rejoi jú,
Wabé nochiami jú,
tamí náтали ya,
tamí a'lá niseri,
ko'achaka mi iyeni tú.

¿Jepi jú?

Semáti tewé,
tamí tichiki,
bachá ocherili
nejé kítira.

¿Jepi jú?

Rejoi jú,
bachá ochérami jú
nejé yúka,
A'lí, né yúka ri'e.

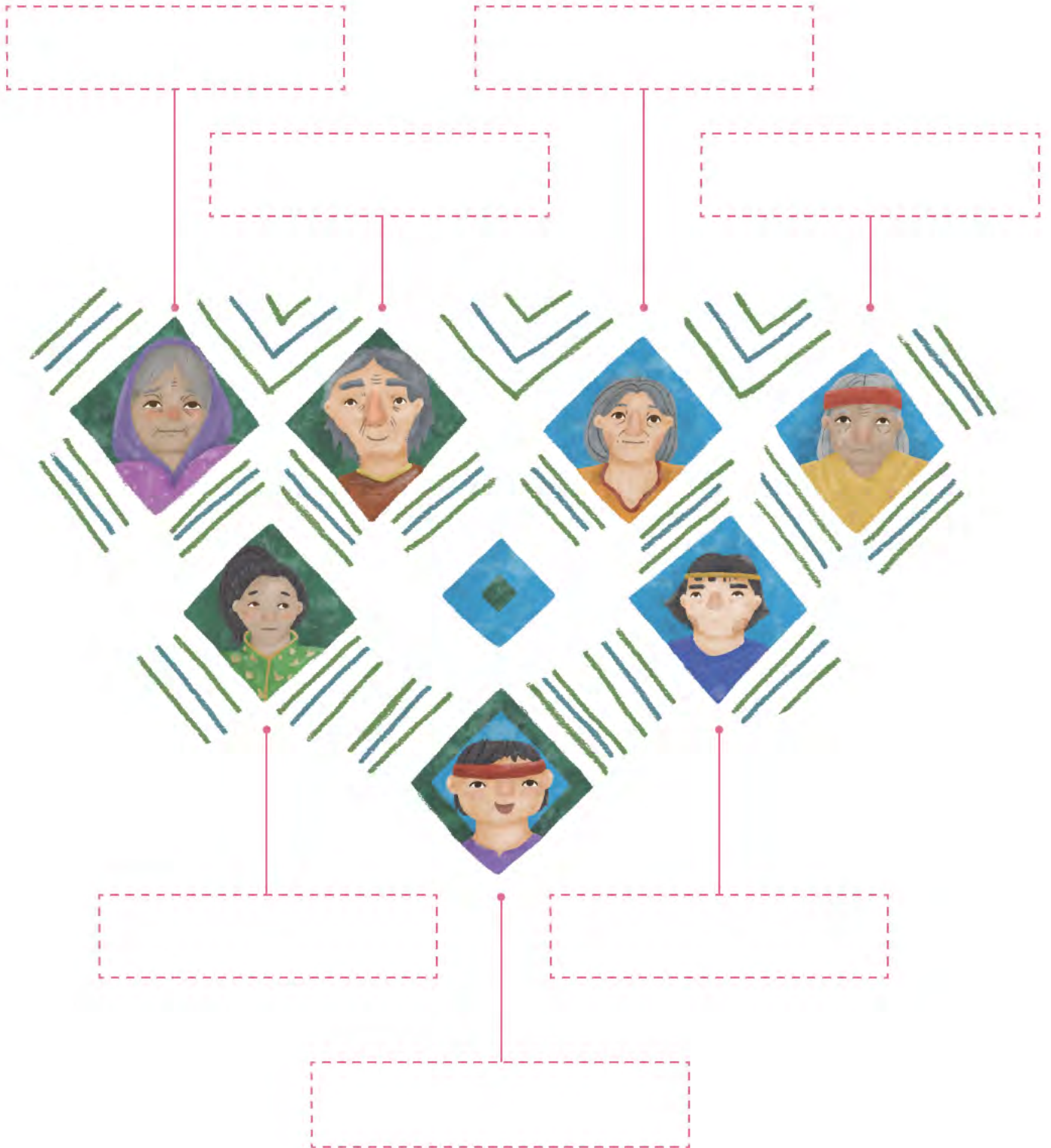
¿Jepi jú?

Tamí chi'irili,
tamí mutúli,
tamí wabé kalé,
tamí ko'waame ya.

¿Jepi jú?

2. A'lá kipú mápu reká ruyé benérami a'lí nochaba uché kuuchi oselí ripunárami, mápu rewalá jú jaré cho kíftami retemuwala. ¿Jipi ocherali bachá a'lí jepi ocherali jubá?

3. Sebári osiká mápu o'ná ké oserúwami jú a'lí benérami yúka kú'wirisi newaa.

G _ _ c h _ _ l _ _

B _ _ _ l _ _ a

E _ _ _ _ a

_ _ n o _ _ a

4. Rewá rewalá: **onó**, **eyéla**, **kochila**, **waila**, **binilá**, **bachilá**, **bonilá**.

r	s	u	b	t	o	o	k
y	k	i	a	a	w	n	o
e	y	e	l	a	a	o	c
j	j	i	k	l	n	r	h
b	a	t	i	p	p	n	i
w	o	n	w	k	k	g	l
b	o	b	i	n	i	l	a
b	a	i	o	u	r	s	b
b	a	c	h	i	l	a	w

5. Osá jípe ko mápu mi riwali rewalá.

MÁPU O'NÁ NEJÉ BITÉ

1. A'lá nama mochisi mápu reká nijí ra'íchali benérami.

MÁPU O'NÁ NEJÉ BITÉ

Ralámuli kó, peré ri'lé Ulí, wé repa rabó weríchi wabé okorale.

Mápu a'lí romó jú, jaré ralámuli kó ri'leti bakóchi Ulí simíbi, mapú á pukeami jú chiba á yúka meka simíbi. Jé reká noká rolowí tibúa, a'lí mápu yeni kuwé ku jú, repa rabó weríchi simiba.

Né ko bité a miná kawichí wabé okorale Wé chati ruláchi jú mápu yeni romó a'lí wé chati rataachi mápu yeni kuwé kú jú.

Pe naó kalí/opolí bi jawi a'lí á nawá wa' lú buyé, ayena cho taa buyé bo'í wachina simarili.

Mápu né bitelachi a miná benelíachi pe okua ora olá wichi simiya a'lí kawechi ko pé bilépi ora olá.

Edgar Javier Cruz Moreno

2. ¿Acha mí kanili oselí oserúwami i'nenia? ¿Acha chiko ré mápu o'ná mí bité?

3. Ra'ichá jaré yuka mápu mí bené chú rekaachi ká mápu o'ná bité.

¿Chú yeri jú mojé betélachi? ¿Acha wee rojárali a' lí okorale jú?

¿Mulipi ili benelíachi wecha kó wé mekabe? ¿Chú mí rekaachi simí? ¿Chú rekaachi jú rataachi wé rulachi? ¿Piri kasalá niru a' lí namúti kawichí énamí?

4. Newá baweráka mojé betélachi.

Osá rewalá mápu o'ná mojé bife:

5. Bawerá mápu reká aní e'choná oserúwachi.

¿Kúmi simiba noká ralámuli
mápu a'lí kuwé jú?

Resochí
Relé Ulirili
Rekowata

¿Kúmi simába ralámuli
mápu a'lí balá jú?

Relé Ulirili
Resochí
Repá iwérichi

6. Osá rewalá bowanárami.

7. Sebárika osá ra'íchali, benérami yúka mápu o'ná ké osirua chukú

Nejé bité amí

E'choná á belá weká rejowa a'lí ko wé

PIRI NEJÉ BENELI

1.

Machibó tamujé rewalá osayá a'lí kita wénuwala sicho.

2.

Osibo'a biléna oselíchi wa'lubé, mápu o'ná osibo tamujé rewalá a'lí kó tamujé wénuwala, ayena sichó uchebo jaré bowanárami a'lí iyokipa máa.

3.

Napawíka Akaréwika mápu mí yúka bené a'lí benérami, chutami reká olása ré kítí si'néami riwíripo mápu tamí beneli.

4.

Riwíripo kitami wénuwala a'lí ché jaré mápu echo'ná sibenera muchuwi.

MÁPU REKÁ CHE BENEBA...

Oselíchi i'neka mápu o'ná mi wekabé namúti mi benéma.

OKUA NOCHALI BENELÍWAMI KO'WAAME

NOCHALI

OSELÍ

1. ¿Piri tá noká? **41**
 2. Ra'íami ko'waame **43**
 3. ¿Chú yeri oserúwami chóta osá a'lí chú yeri suwéni? **46**
 4. Irétali ra'ichála **48**
 5. Jaré namúti mápu tá né bitichí **50**
 6. Bulerúchi **53**
 7. Bilé mukí machíami bajurépa **54**
 8. Beneba ko'waame newaa **56**
 9. Wé a'lá ko'waala **57**
 10. Sayeriami **58**
- Piri nejé beneli **59**
Mápu reká che beneba...

¿PIRI TÁ NOKÁ?

1. Si'néami ká napawíka ra'ichábo piri tá ko'wá.
¿Chú yeri ta wabé ko'wá? ¿A'lí chú yeri wabé ra'íami? ¿Piri kati newá?

2. Osá ko'waame rewalá, mápu benérami mí ané.

3. Napawíka ra'ichási, a'lí osá jaré ra'íchali mápu chóta chikó reká osayá: **remé**, **muní** a'lí **bachí**.

remé	muní	bachí

4. Ruyé mápu mi beneri okua ra'íchali rewalá ko'waame kířara:

RA'ÍAMI KO'WAAME

1. Si'néami ká napawíka benérami yúka ané ná oserúwami.

¡WEE RA'ÍAMI!

Tamujé ralámuli wé tá newalé sunú,
échi kó jú mápu sinibí rawé
ta á okoa, sunú natí á belá tá newá
kobísi, remé suleami,
ki'oli, batónali a'li
batáli si mápu
a'lí omawaba.

Ayena cho á
belá tá ko'a
jaré cho namúti
mápu reká:
muní relówi
kilime, bachí, a'lí
kosémili ma.

Ná ko'ami á belá tá nasowaka tí ko'wá,
kolí síbuli aneliami wé ko'ati a'lí wé
ra'íami ma.

Jorge Sánchez Palma

2. E'choná oseriachi tó rewá ko'waame rewalá.
Osá ko'waame rewalá mápu o'ná chukú bawerárame.

3. Bawerá pachána mápu o'ná kalírta
uchuwi rewalá.

yolí

iláka

sakí

kobísi

muní kosebili

muní

kilime

bachí chí'lame

¿CHÚ YERI OSERÚWAMI CHÓTA OSÁ A'LÍ CHÚ YERI SUWÉNI?

1. I'né boanárami re'leana chukúami a'lí ra'ichá mápu mí yu'a bené, piri mú machí sunú kíira, mápu reká tamujé alewála jú.

2. Osá ra'íchali, járe oserúwami repunarami muchuwárami oserúwami.

3. Sebárika osá ná ra'íchali.

Sunú kó jú _____

Sunú nati newalíwa _____

a likó _____

We'e _____

ayecho manalíwa _____

4. Osá e'choná re'lena chú yeri osiwámi kita chóta a'lí chú yeri osiwámiti suwéni.

un _____

em _____

obis _____

ulerúch _____

5. Re'e sayeka mápu mí yúka bené, chú yeri osirúwami suwéni mápu reka **sunú**.

Four sets of horizontal dashed lines for writing practice.

6. Ané benérami mápu osimea jaré ra'íchali mápu timi sayeka nokáli.

IRÉTALI RA ICHALA

1. Kílii námika kipú ná irétali.

NIMÍA

Sunú je anéli matá:

— Ke'e tamí batú, ke'e ni naki mápu tamí wasema remélachi.

Muní kó je anéli sekolí:

— Kita tamí basu, ke'e ni siminali amí betólichí.

Sunú a'lí muní je reká ra'ícha nokáli:

— Tasi a'lá jú mápu tamujé wasema.

Wé oko'o mápu a'lí ta wase a'lí mápu tamujé kechá.

Jorge Sánchez Palma

2. Ra'ichá mápu mi yúka bené.

¿Chuani na irétali ra'ichála?

¿Jepiká jú mápu ra'ichicha?

¿Piri mú náta mojé, acha énamí jú mápu ra'ícha?

¿Piri mú náta mojé mápu ra'ícha échi muní a'lí suní?

¿Acha a'lá náta noka?

¿Chumi aní mojé mápu aní sakíla a'lí betóli?

¿Piri mí beneli na irétali ra'íchala?

3. Osá rewalá mápu ra'ícha nokáli echo na irétali kířira.

4. Okua oserúwami ruyé échi moję benerami yúka mápu reká machíři échi irétali

5. Osá ra'íchali.

6. Nakulíwisi nochali ma kayénisa a'lí i'né acha a'lá osáli mápu reká ta chóta eweli oserúwala a'lí mápu o'ná uchali pachútali.

JARÉ NAMÚTI MÁPU TÁ NÉ BITICHÍ

1. Napawíka ra'ícha mápu mí yúka bené a'lí kó benérami sí piri tí mú náta échi ra'ichála irétali kífira: ¿piri jú?, ¿piri oliwa?, ¿chu reká osiwá?
2. ¿Ma mí machí piri jú bilé irétali ra'ichála? Napawíka mápu mí yúka bené osibósi bilé irétali, bachá useka rewalá mápu re'lena ochuwi bowanárami a'lí aboi natita osibósi bilé ra'íchali. ¿Chapí jaré rewalá re'lena uchuani a'lí osá?

3. Si'néami napawíka mápu mí yúka bené, a'lá natási chu reká tá chóta osayá bilé irétali ra'ichála, a'lí kó piri sí aní, a'lí chu reká suwéni échi osala.

4. Jepira ra'ícha e'choná oserúwami.
Osá rewalá mápu mi osáli.

Mojé relawa osá: _____

Jepira ra'ícha e'choná oserúwami

Chu reká chóta

¿A'lí kó chu reká ma inaro?

¿A'lí kó chu reká suwéni ná ra'íchali?

5. Ma kayénisa osayá jípi ko riwíripo seneami mápu benea muchuwi.

BULERÚCHI

1. Si'néami ká napawíka ra'ichábo piri tá machí bulerúchi kífira. ¿Piri jú a'le ¿Piri ta newalé? ¿Chu reká newalíwa? ¿Chiká jú acha ra'íami jú?

2. A'lá i'neka piri tí newalé mápu a'lí buliruchi newába a'lí ripuná misila jita rewalá uchúame. A'lí osé rewalá e'choná re'lana. Bulerúchi newála.

¡Weé ra'imi bulerúchi!

BILÉ MUKÍ MACHÍAMI BAJURÉPA

1. Ra'ichá mápu mí yúka bené.

¿Piri jú bilé wé machíami? ¿Chú noká? ¿Chu reká kayena wé machíami? ¿Á mu machí jaré wé machíami?

2. Si'néami ká napawíka ra'ichási mápu mí yúka bené,

acha tí mú machí jaré mukí wé machiyá mí namúti newaa ko'waame kere.

3. Si'néami ká napawíka newási bilé oselí, mápu o'ná tí mú osiboa a'lí bayebo bilé mukí kíti mí benéríma chu reká newalíwa bulerúchi remé suleami ke rema.

RA'ÍCHALI NATEAMI

Kuira, _____

Peta jemi ti jári weta mí _____ kíti mí simea _____

kíti mu tamujé _____ chu reká _____ bulerúchi.

Je reká aní na ra'íchali:

Mápu ta muchuwi _____

4. Si'néami ká napawíka katuuka chu reká tá mi nijíbo na oselí nateami. Si'néami napawíka a'lá ra'ichási chú kabú ti mi ku nijíba échi oselí.

BENEBA KO'WAAME NEWAA

1. Osá mápu yeri newalé suwába namúti mápu ko'waame newaa.

2. Wé a'lá kipú mápu ruyé échi mukí machíami.

3. A'lá i'neka chu reká newalíwa échi bulerúchi.

4. Benérami yúka owíka bawerá a'lí osá mápu reká benelí chú reká newábo.

Mojé rewalá:

Piri achewa bulerúchi:

Chu reká newalíwa:

WÉ A'LÁ KO'WAALA

1. Napawíka si'néami ka a'lí beneami si i'nési oserúwami.

Tamujé si'néami iwé a'lí kuuchi wé nateami jú mápu ta sinibí rawé ko'pó
Á belá ta kosá re kilime, muní, relówi iláka kosémili a'lí che jaré namúti
A'lí ko échi reká ke nayúka ochéripo, échi reká belá aní onami.

2. Sebári na ra'íchali. Á belá né si i'neka osiboa che jaré oselí.

K _ _ I _ _ m _ _

M _ _ n _ _

_ _ ló _ _ i

Ko _ _ mi _ _

3. Sebali ra'ichá oserúwami mápu mi benérami mi ane.

Tamujé kúchi a'lí kuuchi ti machisaa re _____

Wé a'lá ko'waami tamujé ku'wíroma _____

Tamujé mápu ke alabe ko'waala nerá ko jú _____

sakeka _____

4. Ché jaré ra'íchali osá na ko'waame kítira alimi a kayénisa ane mapú mi yúka bené.

SAYERIAMI

1. I'né oserúwami a'lí osa mápu mojé náta.

2. Uché bilé bawerárame mápu mi mayé échi reká aní ra'íchali.

Á belá ni ramewámi
ni jú a'lí ko ke beni rejoi jú
nali ko mápu a'lí

Kapólami ni jú sitákami
ma, a'lí ko pachána wé
rosákami.
¿Piri ni jú?

Taa ni kapólami ni jú, mojé
tamí mí kosá ni mi
nalatuma.
¿Jepi ka ni jú?

3. Si'néami ká napawíka i'nési acha tá mí a'lá newali.

4. Nakulíwisi oselí mápu mi yúka bené, i'nési acha a'lá osiruu.

5. Napawíka ra'ichási wecha a'lá ti mi newali ke a'lá nisa
napawíka che la akaréwisi.

PIRI NEJÉ BENELI

1.

Oselíchi i'nési chu reká tí mí osáli mápu reká newalíwa ko'waame.

2.

Si'néami napawíka a'lá katuuka ra'ichási, chúta mí reká olása ree mápu tamí náripo tamujé eyéla chu reká newalíwa ko'waame.

3.

Osibósi mápu mí anéli mojí eyéla, chu reká newalíwa ko'waame uchéka jaré baweráliami a'lí kó má kayénisa riwíripo mápu mí yúka bené.

4.

Si'néami napawíka i'nési oserúwami a'lí a'lá karéwisi ké a'lá oserúwami nisa.

5.

Napawíka si'néami mápu mí yúka bené a'lí benérami newási bilé oselí.

6.

Échi oselí ma kayenárami riwíripo, jaré cho benérami e'choná benelíachi kíti machimea chu reká newalíwa ko'waame.

MÁPU REKÁ CHE BENEBA...

A'lá ikiika mápu mojí a che weká namúti benésa re ami simisá echo mápu o'ná weká nirú oselí a'lí ayena cho internetichi aaka machibóá, uché machiboa weká namúti ko'waame kíтира...

BIKIA KAYÁMI BENELÍWAMI

BIKIA KAYÁMI BENELÍWAMI. RA'ÍCHALI MÁPU TI O'NÁ PERÉ

NOCHALI

OSELÍ

1. Kí'yá ra'íchali	61
2. Kí'yá ra'íchali mápu ti o'ná peré	63
3. Mápu tí ra'ícha	68
4. Nawésali	70
5. Silíame	75
6. Kite owirúwami	78
7. Ra'íchali mápu machíami jú	80
8. Mápu ti reká bichíwi	82
9. Kite re'ekiali	86
10. Mápu ti o'ná peré a'lí rewalá	90
Piri nejé beneli	93
Mápu reká che beneba...	

KI'YÁ RA'ÍCHALI

1. ¿Acha mú machiyé mápu ti machiká noká aboi perélachi nirúwami, jita belá wé a'lá jú machiká nokiwaami ki'yá nirúwami ra'íchali? A'lá nama mochisi mápu reká ruyéma ré benérami ki'yá ra'íchali nira.

2. A'lá kipúsi benérami mápu reká ra'icháma ré, tamujé ralámuli níwala ki'yá ra'íchali. A'lá i'nési chú reká ra'icháchana, a'lí chú reká sí ra'ícha.

MÁPU REKÁ KAYENALI CHOKICHÍ RALÁMULI A'LÍ TOSÁKAMI YOLÍ YÚKA

Jé aniwá chabé wekabé bamí jónisa, rayenali a'lí mechá okua kúruwi nila ruwa, bilena kalírili/opolíchi peréli ke tasi rajaachi a'lí ke bilé a jaré yúka.

Échi rayenali ko kayenali ralámuli, mápu o'ná sunúrili jónisa, a'lí kayenali bilé rejoi ka yeri a'lí ko puchali basia nira mápu reká i'wikala ama.

Pé kinana kó ayena cho kayenali bilé mukí, a'lí kó naósa puchali, mápu reká wé a'lá jiwerruma mápu yena raná, jita ko naó arami jú aliwála.

A'lí má machisaa ká jé reká ikila, bilé rejoi rokowámichi biteámi, iyooli a'lí chati náta. a'lí kó nanisó iita siné

puchali, a'lí jé r
rosákami chab

Jé reká nile má
reká kayenali
ralámuli a'lí
tosákami chab
Chérika ra'ichá
ralámuli.

Sesenta y oc
sesenta y ocho c

3. Ripuná síli jita kuuchi niraá mápu ki'yá ra'íchali kítara, benérami yúka machisí napawíka chú aniyá oselí a'lí nachopa uchési mápu o'ná nisa ré.

4. Okaná niraá napawisa mápu ti nochaba, a'lí ra'ichási si'néami ká mápu ti yeri machí ki'yá ra'íchali.

5. Bilé asi ki'yá ra'íchali, a'lí wé a'lá reká machisaa ra'íchika anisí mápu reká ruké oserúwami re'léna uchwami.

¿Chú yeri rewalá jú ki'yá ra'íchali?

¿Piri ká machini mápu ra'íchi?

¿Chú yeri kú simírama ré? ¿A'lí mápu mojí yúka bené?

¿Chú animea ré bilé ra'íchami? ¿Chú reká ra'ichása ré, a'lí chú reká sisá ré binoi ra'ichá?

6. A'lí má suyénisa ka bené ki'yá ra'íchali. Jípe kó si'néami ka riwírísi mápu ti mí reká newali napawíka.

KI'YÁ RA'ÍCHALI MÁPU TI O'NÁ PERÉ

1. Napawíka i'neka i'wérika anisí mápu reká aní benérami.

Mápu o'ná wabé repa rabó kawichí ralámuli perélachi, mápu bakia ora jú a miná Wachochi jonisa, bilé kalí/opolí ilí rité jita newárami a'lí kanówi polémi. Pachai kó wé chonachi jú a'lí juki molí, kasalá a'lí remé.

Mápu reká nawabo e'choná nawábo wé meka jú a'lí wé charé buyé, ke sinati mápu ré keté buyé, wé charé kowáta mápu o'ná simiribo, a'lí checho bilé machini buyé e'choná kawichí.

A'lí pe a miná bachaami ko, nasipa wasachí simíríka nawáliwa, a'lí ke sinibí kanili tibúa mápu neseri wasá, a'lí wé meka ritere mápu o'ná bité María, owirúwami.

María ko weka bamibami jú, keta busuré chú kabú ocherila binoi a'lí je aní, ke chibi ré keni machiká betélisa chú ki bamiba nejé.

María la curandera (fragmento)
SEP Libros del Rincón 1996

2. ¿Jepí ka jú mápu ra'íchi na oselí?, ¿kúmi bité? ¿Chú rekaachi jú buyé mápu o'ná simira nawábo? ¿Piri simí María? ¿Acha jaré eni mojí bitelachi mápu simí María? ¿Chú yeri jú mojí bitelachi? ¿Acha chiko ré mápu rekaachi bité María?

¡Bawerá moje bitelachi!

A large empty rectangular box with a red border, intended for drawing or writing.

3. ¿Chú yeri jú María? Mápu reká mí machimea, rojanaka uchá re'lena oserúwami.

4. Osá bawerátachi a'lí nakulíwika i'nési mápu mí yúka bené, acha a'lá rojaná osalá.

Maríakuuchibuseamijú.

Maríasitákamesupuchamejú.

Maríakokebilijiyáiyeni.

Maríakokasaláowaaminapabúwamuchuwi.

5. I'nési iyókarami re'lena uchwami, a'lí oseka uché jé yeri ✓
acha chiko reká nokisaa ka ralámuli mojó bitelachi.

6. Ché jaré namúti nataa mápu reká noká mojó bitelachi, a'lí
benérami táni jita osimee pisarónichi. Tiníchika uchá oserúwami
re'lena baweráchi.

MÁPU TÍ RA'ICHÁ

1. Ra'ichá mápu mí yúka bené, a'lí kó ra'ichási mápu tí reká ra'ícha noká aboi perélachi. ¿Acha ra'icháliwa yolí/ichápuchi, kúmi?, ¿A'lí ralámuli, kúmi?, ¿María owirúwami ra'ícha ralámuli?, ¿Mojé ayena cho?, ¿Acha kanili mí ra'ícha?, ¿Jamujé ralámuli ko ra'íchasa ré aboi ti á ra'íchali jita?, ¿Chú sia?

2. Benérami mí yúka ku'wíríka, a'lí ra'ichási mápu reká aní re'léna oserúwami.

RA'ICHÁBO RALÁMUTA

Siné rawé, né onolá simíli a miná Chiwawa ku'wirali tánima ruwá isélikami yúka, mápu jita bilé wa'lú omawali niwamia ruli mápu o'ná peré.

A'lí kó rukeli tí acha ralámuli ka, a'lí jé anéli ayena á ra'ícha. Ayena cho rukeli tí kúmi bité a'lí jé anéli a miná Nolaachi.

Ra'íchika anili ralámuli ra'íchali kífara a'lí mápu yúka ra'íchali rejoi jé anéli:

— Wabé a'lá jú ralámuli ra'íchika nokiwaami, échi kó bilé ra'íchali wabé nateami jú. Maní á ku'wíruma jita belá á niwaba tímí omawali a'lí keta riwesi aboi níwala ra'íchali kífara ra'ícha, ¡ke wikawába, ke riwesi ra'ícha!

Jorge Osorio Caraveo

3. Ra'ichási mápu mí yúka bené: ¿chú yeri jú mápu wabé a'lá reká iwera machibóa oselí i'nena? ¿Chú ikímea ré a'lí tí riwesa ralámuli ra'ícha? A'lí ¿Chú nokisati ré mápu reká ke riwepa ralámuli ra'ícha a'lí wabé nateami nerába?

4. Ra'ichási moje benérami yúka a'lí mápu mí yúka bené, a'lí ra'íchika anisí chú reká a'lá nima ra'ichálimi pacha beneliachi. ¿Piri a'lá jú, a'lí piri ké a'lá jú mápu ralámuta ra'ichábo benelíachi?

5. Benérami yúka ku'wíríka a'lí okaná niraá rojáka mochíka, a'lí uchasi oseka. A'lá i'nésa chiko reká newási.

A'lá jú	Ke a'lá jú
1. Ralámuli bí niraá ra'ichábo.	1. Chatira ra'ícha.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.

6. Iwera anisí benérami yua ku'wíríka mápu osirúta uchuwi a'lí a'lá reká akaréwisi mápu reká ti mí ra'ichába.

NAWÉSALI

1. A'lá i'nésa iyókarami a'lí ra'ichási si'néami ka mápu kí yúka bené.
¿Jepi ka jú?, ¿Chú noká ralámuli?, ¿Piri ka omawali newá?

2. Si'néami ká ra'ichási mápu reká ra'íchika aní nawésali.
¿Piri ka jú? ¿Chú riko newá? ¿Piri olá échi reká noká?

3. Iwera anisí benérami yúka mápu osirúta uchuwi re'lena.

NAWÉSALI

Chú timi reká muchuwi, jípe
lá che siné napawiba mápu rek
kipúba ra'íchali.

A'lá reká peréba anakúpi ti riwiil

Jípe kuli ocherami kúruwi ke
bichíwika noká ra'íchali, pé yolí/
ichápuchi bí nira ra'íchika noka

Emi mápu bachá ocherami
jú a'lá reká ruyébo kine kúchuwi
a'lí kitami retemuwala mápu
a'lá reká i'nérami nima mápu m
ení, jita a'lá reka mi nateami i'né
suwábaka ralámuli.

Mápu a'lí omowaliachi a'lá reké
nikúrika olabo, a'lí suwábaka yú
a'lá nateami i'nebo, jita mí
machimea suwábaka chopi rek
i'neba rijimali nira.

José Luis Tapadera Conc

4. Nataa, piri ka niraa ra'íchi oselí. Je reká uche ✓ mápu a'lá niraa oserúwami jú.

Nawésali ra'íchali ko jú:

- Wikaráliwami
- Nachutika nokiwaami ko'waame
- Ra'íchali kipú

¿Piri ka ra'íchali aní nawésali?

- Ke ra'ichábo ralámuli
- Ke rasiáme nibo
- A'lá riwiika bitelibo

¿Chú nokisa ré mápu a'lí omawaliachi?

- Awiboa bilé rokáwali
- Napawíka kanila omowaba
- Sapúka ku simabo

5. Nakulíwika i'nési nochali keyenarami mápu tí yúka bené.
A'lá i'nési acha a'lá newali nochali a'lí kú a'lá newási.

6. ¿Kúmi chani ye ré? riwá mápu osirúa uchuwi. Oseka uché mápu
o'ná nisa ré

Mápu nawésali kipúliwami kó jú jita ke rasiáme nibo.

nawésali

rasiáme

Nawésali ko jú oliwami jita a'lá bitelibo rijimála nira.

rijimála

oliwami

A'lá reká nawési kine kúchuwala a'lí retemuwala.

kúchuwala

retemuwala

7. A'lá kipúsa a'lí makusalí jita joowíka i'né oserúwami.

Mápu ré wé a'lá reká la mí i'néma mápu ke akanámi jú, jita ko bilé namúti kí tara wé jilí wenomí machibuu, ke mí échi reká olása ka pe riweli niraa jú ralámuli nibo.

Mápu reká né ra'ícha, á belá bichíwima mápu ayena a'lá nakeami jú, a'lí mápu ke machí échi reká olaba, échi ko jú mápu si'winá reká náta i'yeni ke ralámuli niraa a'lí riwelami niraa jú ralámuli ní.

José Eduwiges Richuárare,
Siríame
Narárachi, Municipio de Carichí

8. Sebári mápu o'ná ke oserúwami jú.

Nawésili ko benéri mápu reká ke _____,

a'lí _____

Nawésali ko wé nateami jú jita ko _____

Ralámuli ko jé nokisé ré _____

1. A'lá kipúsi benérami mápu reká ra'íchi oselí kífara. A'lí makusali jita joowíka i'nesi oselí

WA'LÚWALA SILÍAMI

Mápu silíami ko nawésali nijíami jú e'choná re'obachi, wé chomi rekaachi. Kílii asaká, a'lí busíla pee kupuwá sisá a'lí má o'wí ra'ícha:

— Kuira ba suwábaka pakótami ralámuli a'lí umukí.

— ¿Jepi ka jú pakótami ralámuli a'lí umukí? — nari —
... a'lí je mí ané nejé eyéla.

— Mápu pakótami ralámuli a'lí umukí échi ko jú re'obachi pakórami a'lí mápu ke pakórami juko simaroni aneliámi jú.

Échi simaroni ko keta kú muwenima ripá riwikachi, jé aní jaré ralámuli.

José Luis Tapadera Concheño

2. Bawerá a'lí osá ¿Piri simí bilé silíami?

3. Riwisí napawíka mápu mí yúka bené, a'lí ra'íchali mápu reká silíami simí.

k	v	a	c	o	n	s	e	j	k
d	a	u	i	d	a	s	e	a	u
ñ	a	t	u	d	w	g	z	n	w
u	w	p	e	p	e	i	o	d	i
t	h	v	l	w	s	i	x	r	r
t	c	d	e	a	i	q	j	g	i
e	v	j	g	u	t	n	w	t	v
d	r	r	l	y	g	i	y	c	n
h	o	o	j	w	n	m	c	j	ñ
n	i	s	e	r	i	h	v	a	p

katewi

Ku'wiri

nawési

niseri

4. Okuana kayámi niraá napawíka a'lí riwisí oselí síli kita ripunaluwami, mápu ra'íchi silíami niraá.

5. Ripuná oserúwami re'lena uchuwami a'lí ku napabúa uchasi. A'lá i'nésa mápu reká chukú.

ko

nawésali

nijí

re'obachi

a miná

silíami

6. Osá mápu napabúrami. A'lá nataa chú reká osiboa chokichí wa'lú letra kítara a'lí pachútali uché suwé.

7. Mápu mí yúka bené, nakulíwika i'nesi nochali kayenarami jita a'lá ku newábo mápu mí osáli

8. A'lá ra'íchika anisá napawíka mápu mí yúka bené a'lí si'néami ka newási bilé oselí oserúwami mapú reká ra'íchi silíami.

9. Tiníchika uhasi re'léna baweráchi, mápu tí osáli.

KITE OWIRÚWAMI

1. Iwera anisí benérami yúka mápu osirúta uch

KITE OWIRÚWAMI

Kite owirúwami ko tamujé onami jú, a'lí kó sa'wéami jú ralámuli, suwábaka machí mápu onami kó onorúwami yúka chukú nocha. Échi owirúwami kó onorúwami kiŋa nulerami jú, mápu reká kú sa'wéma nayukami a'lí échi belá jú mápu né iwera tibúta chukú nawilí, a'la reká machiká simí piri nayuami ka a jaré nayukami, pé échi reká á nulerami jú onami niraá nocháma.

Suwábaka onami machisaa naki weka nasowami kasalá owaame mápu o'ná jawi a miná kawichí rabó, jita ko onorúwami nijíli a'lí a'wirili kasalá mápu reká neka nokimea.

Samuel Cruz Francisco. Silíame Chérami
Severiano Castillo González. Silíame Chérami
Wajurana, Mpio de Bocoyna. Chih.

2. Ra'ichási mápu mí yúka bené ¿Piri ka niraá ra'íchi oselí? ¿Piri ti benépa?

3. Iwera anisí mápu osirúta uchuwi re'lena.

nulerami - kasalá - ralámuli - suwábaka

4. Sebári mápu o'ná ke oserúwami jú re'lana a'lí repa uchwami
 nserútami neka osá

kó tamujé _____ sa'wéami jú.

ukami _____

, ne iwera tibúta chukú _____

Uwirúwami kó échi reká á _____

5. Aapa mápu ralámuli ra'íchali kítara osiwá, a'lí sebárisi
 o'ná ke ite oserúwami.

N _____

O _____

O _____

R _____

6. Naó uchá oseká mápu reká ra'íchali jú mápu repána uchwami
 osáli a'lí iwera aniká anísí mápu yúka bené.

RA'ÍCHALI MÁPU MACHÍAMI JÚ

1. A'lá kipú oselí rewalá mápu mojé benérami animé ré oselí i'nena a'lí ra'ichási mápu yúka bené. ¿Piri ka niraa ra'íchama mayé oselí?

2. Iwéra anisí mápu osirúta uchuwi re'lena, a'lí machisí acha a'lá nila mápu reká tí mí ra'íchali.

MÁPU RA'ÍCHALI RUAMI JÚ

Wabé bi'yá ní natipúki

— ¿kúmi simí?

— benelíachi.

— ¿benesia? A'lá nataa, weka namúti beneki. A'lá nijiyábo mojé benérami nulachi a'lí wé kanila simiribo, a'lá ku'wirubo a jaré cho.

A'lí nejé ko jéna ané: — A'lá jú.

A'lí checho ní simiki.

José Luis Tapadera Concheño

3. Jé yeri uché ✓ mápu reká a'lá niraa jú re'lena uchuwami.

A'lá ní ojueli

Kie ní ojueli

4. Osá mápu mí reká suwénila ¿acha ojuela wé kie ojuela, chú sia kie?

5. ¿Acha wabé nateami jú mápu reká ruyé ocheerami ralámuli?
Osá chù sia.

6. I'nési, riwisí a'lí oseka uchasi mápu o'ná ke té oserúwami re'lena baweráchi, mápu reká ra'íchi ocheerami a'lá reká ruyé.

tesóla - chókami - rosákami - peré - ruyé - bamí

Ra'íchali mápu machiami jú

níwi kupála, chapiká iyeni bilé _____ , má weka _____

biteámi jú, jita belá wé a'lá machiká simí _____ a'lí échi belá yúka,

wé iwerali i'yá mápu o'ná ti _____

7. A'lá reká benesi mápu re'lena chukúami poesía aneliame,
mápu reká mí benerima mojé níwala benérami.

NÉ APALÓCHUALA CHÉRAMI

Chérami rosákami kupeami,
Chérami natili nijíami,
mokojólakami a'lí ripopa
apekami jú,
Chérami a'lá reká ruwami,

Kilii asaka a'lí jé ané:
— ki'yá rawé kó jé reká nili.
¡Wé iwerá olá chérami rosákami
kupeami!,
¡Chérami a'lá reká ruwami!

8. Sicho simíríka, mápu reká nokiboa riwira bilé poesía aneliame.

MÁPU TI REKÁ BICHÍWI

1. Okaná kayámi rojáka mochíka a'lí nárika machisí benérami yúka a'lí a jaré cho ocheerami mápu ti nateami neráka noká awiali: ¿piri ti awiyá noká?, ¿chú kabú?, ¿kúmi?, ¿Chú sia ti awí?

2. Benérami yúka owíka osisí a miná pisanónichi mápu wabé rasirá nateami jú.

¿Piri ti awiyá noká?			
¿Chú kabú ti awí?			
¿Kúmi?			
¿Chú sia ti awí?			

3. I'nési ch́u aniyá re'lena chukúami oserútami

MÁPU TI BICHÍWI

Ralámuli kó jé reká nati mápu a'lí jaré chati natása a'lí ke kanila iyeni, wé siweka iyeni. Jita kó, awiká noká mápu kanilika jaribo a'lí ke nayunipa, mápu reká ke risú nila ocherima kuuchi iwé, kúruwi, mápu bachá ochérami a'lí kasalá a'lí namúti kawichí rabó énamí.

Échi reká kú simí nawili a'lí wé kanilika omawika noká awiyá mápu o'ná ti peré, a'lí ayena cho nawésali nijíliwa, mápu reká ti a'lá nátika peréliba, mápu reká a'lá machibó.

José Luis Tapadera Concheño

4. Ma osá ch́u yeri beneli mojí nalí oselí i'nésa. Nejé ko benéki:

5. I'nési ch́u aniyá re'lana oserúwami a'lí bilé jé yeri uchési ✓
mápu reká ruyé ch́u sia ti awiká noká ti.

Awiká tí noká mápu reká ti ke nayuunubo.

Awiká ti noká mápu napácha newaa.

Awiká ti noká mápu reká ukí bayee.

Awiká ti noká mápu reká keti riwiméa yolí/ichápuchi.

Awiká ti noká mápu reká a'lá keyenima mápu ti yeri ichayá noká.

Awiká ti noká mápu reká a'lá wachina ku muwenima anayáwali.

6. Anakúpi nakúrika mápu mí yúka bené, oseka uchasi mápu ralámuli awí. Beweratami i'neka a'lí oserúwami sícho.

A series of ten horizontal dashed lines for writing.

7. Nakulíwika i'nési mápu ti newali nochali. A'lá i'nésa a'lí a'lá ku newási.

KITE RE'EKIALI

1. I'nésa iyókarami na oserúwami a'lí ra'ichási.
¿Piri ka niraa ra'íchi oserúwami?

2. Iwera anisí benérami yúka mápu osirúta uchuwi re'lena.

NAJISALI NALIYÓCHI A'LÍ RIMÓ

Siné rawé anakúpi natípuli naliyóchi a'lí rimó yúka.

Naliyóchi, kachika kaleeli tá rimó yúka, jé anéli wa'lú ropeami.

A'lí kó tá rimó kó jé anéli naliyóchi: - imá la pé sinéjunipo, jepi ká

ni'urita máa!

A'lí ma sebili rawé mápu najisabo, a'lí suwábaka namúti kawichí énamí sili ritusia.

Weká chikuli sili, wilú, basachi, rowí, wachó, a'lí jaré cho namúti.

Má o'wíli júma a'lí tá rimó pé sinepi pochika ni'úrili máa, naliyóchi ko wé upá ripili.

Suwábaka namúti kawichí énamí wé kachika anili pé kulipi ni'úra akibachi.

Má suwénisa kó omawali newali.

Basachi a'lí kiyochi má o'wíli awiyá basikoli. Tá rowí kó semeami nili rabeli/ mojolini.

Basachi a'lí kiyochi napawíka bajía mochili sukui, batáli. Basachi ko o'wíli kususia, mápu reká kusí jípe rawé.

A'lí ko tá rowí semeami, chopé rajerami juli na'irali a'lí molisó pasili basachi a'lí kiyochi

Echali jonisa basachi a'lí kiyochi jukami najitali

Bob Schalkwijk

3. Ra'ichási piri kanila i'néla oselí a'lí chú sia.

4. Nimí mápu reká aní re'lena oserúwami.

¿Acha mi sayeki mápu reká osirua chukú oselíchi nochálime?

¿Acha mi siné ujumi ralajípa? ¿Chú mú reká simírípa?

¿Chú mi nili pa?

5. Eri mápu a'lá niraá chukú.

¿Jepi ka ni'úrali maa?

Naliyóchi

Rimó

Rowí

Mápu reká bichíwika noká ralámuli. ¿Chú reká nátali ré ta rimó?

Ke iyoka asisá ré ke ni'urisa.

Wé kanila má ni'urisa.

Wé omoná, má mitisaa naliyóchi.

¿Jepi ká najisaka nokáli?

Rowí a'lí wilú.

Naliyóchi a'lí rimó.

Wachó a'lí basachi.

Mápu reká chotika nokáli re'eliami abé la échi reká nakíli.

Suwábaka namúti kawichí énamí táli.

Tá rowí kó simeli rabeli.

Naliyóchi kó jé anéli ti rimó wa'lú ropeami.

¿Jepi ke awili basikolí?

Basachi a'lí kiyochi .

Rimó a'lí naliyóchi.

Chikuli a'lí wilú.

6. Ralámuli ko ayena cho ralájpika noká. A'lá i'neka re'lenu oserúwami a'lí sebári sayeka mápu ke ite.

Kuuchi _____ kó re'eka noká _____

a'lí rowé/chí'iruu.

_____ kó jú mápu reká jú bayebo _____

a'lí je reká tibúpa kawichí nirúwami.

Re'eki _____ y _____

mápu reká _____ a'lí ayena cho _____

A'lá nátika mápu reká osiwá wa'lúla letra kílara chokichí, rewalá uchaa, mápu tí o'ná peré, chokichí osayá a'lí che bilena kú osayá.

7. Baweráka newá mápu mí rasira wé kanili re'ea, a'lí osá re'éliami nira.

MÁPU TI O'NÁ PERÉ A'LÍ REWALÁ

1. I'nési benérami yúka chú aniyá.

NALÁLACHI

Mápu reká rewálfí Nalálachi, resocho jónisa machinili rewalá, mápu o'ná jú koliki rabó, mápu o'ná ilí re'óba, ikósika ko'warami nili mápu iki rijoli apachi a'lí e'choná peréli, a'lí ikósiliwa risú aniká bitírili nalaka.

Weli nalaka bitírili.

Wé nalaka nokáli majáa ikosa ko'iboa mayé, jita ko échi reká riwé Nalálachi: "kuwá machinachi"

José Mencio Morales
Nalálachi, Municipio de Carichí, Chihuahua

2. Nimí mápu reká aní re'léna oserúwami.

¿Piri kanili pa i'né oselí?

¿Chú reká ikila ruwá Nalálachi jita échi reká rewé?

¿Acha machiká noká kúmi ká jonisa machinila moché bitelachi rewalá?

3. Newá baweráka mojé bitelachi a'lí osá rewalá.

Né bitelachi kó rewé: _____

4. ¿Acha mú machí chù aniwami jú mojé rewalá?

Ra'ichási mápu mí yúka bené a'lí benérami owíka uchasi
oseka mápu yeri ti machí.

5. Nochási napawíka mápu mí yúka bené, jita ko nárika machibóa chú aniwami ka aboi ti rewalá, a'lí machibóa okaná mápu tí o'ná peré, mápu ré: Wachochi, Sisoguichi, Panalachi, a'lí jarena cho póblochi.

Jípe ko che jaré ralámuli náriba jita machibóa rewalá lí aasi a miná weká oselí muchúwachi na internetichi mápu reká aní benérami. Kita wikasi oselí towa jita uchába oseka.

6. Newási baweráka mápu o'ná peré a'lí machibóa chú yeri ka.

7. Osá benérami yúka ku'wíríka, mápu reká rewé aboi ti perélachi.

PIRI NEJÉ BENELI

1.

Okaná rojáka nochási.

2.

Mápu reká ruyé benérami, ra'ichási suwábaka mápu yeri beneli ná nochali.

3.

Natási acha wabé nateami ka machiká nokiwaami ra'íchali mápu o'ná ti peré.

4.

Isá niraa i'nési oselí nochali, jita mí kie wikawába piri ka niraa ra'íchila.

5.

Anisí ra'íchika mápu yeri ra'íchika aní aboi ti mí perélachi a'lí si'néami ka ruyési napawíka bilé ra'íchali benelíachi jónisa.

MÁPU REKÁ CHE BENEBA...

Aasi a miná weká oselí muchúwachi na internetichi jaré irétali wé ki'yá ra'íchali mápu yeri nocháma na'í.

NAÓ KAYÁMI BENELÍWAMI

NOCHALI MÁPU TÍ NEWAA NAPAWÍKA TAMUJÉ PERÉLACHI NÉ RETEMUWALA YÚKA

NOCHALI

1. ¿Ch reká nocha né retemuwala?

2. Napabúba oserúwami

3. Riwiika jaré ra'íchali

4. ¿Chu noká kini retemuwala?

5. ¿Piri nocha nakúri kuuchi kúruwi?

6. Mápu nocha weli ralámuli

7. Je reká tá si nocha

8. Je reká tá nakúra bitichí

9. ¿Chu reká nocha jareana mí?

10. Mekabena ká je reká nocha

Piri nejé beneli

Mápu reká che beneba...

OSELÍ

95

98

101

104

107

109

111

115

117

118

119

¿CHU REKÁ NOCHA NÉ RETEMUWALA?

1. Iwérika aniká mápu oserúwa bité, a'lá námika piri aní e'choná mápu o'ná bachá oserúwami bití.

¿Piri mí mayé, mápu aní e'choná oserúwami?

CHALÁ

Jú jé ralámuli wé ta nocha, mápu reká kanilika
nerélipa.

apalochala sinibí bamibali sayu weká owaami,
mí ralinesia anima mápu o'ná wé rijowa.

ami mápu wé rala ko jú, aureli, kucha,
siaka matili.

Wee meka iyenami jú saera siné rawé, a'lí kó neje
ayena á ku'wíroma mápu a'lí ni ké sibi benesia

2. Napawíka ra'icha mápu mí yúka bené.

¿Acha natámuli e'choná oserúwami bitiami?

¿Chú simí palóchi?

¿Chiola nocha ralámuli?

¿Piri nocha kimu wénuwala?

3. Ripuna oselí mápu osirua uchuwi, a'lí osá mápu mí ritiwa e'choná mápu uchuwi bowanárami, a'lí nakuliwi osala a'lí i'né piri aní.

4. Napawíka ra' ícha mápu mi yúka bené: ¿Acha siwiná tá osisá re? ¿Piri animea lé?
Jareana nirúwami nochali.

5. A'lá i'né bowanárami uchuwami.

¿Piri nocha jaro?

¿Acha simu nochali jú, wechá chopi reká nocha kimu wénuwala?

6. Sebárika osá oserúwami, i'neka jaré oserúwami mápu oserúwa uchiwi: **nejé nilá, mujé, tamujé, emi, mii.**

_____ ralámuli we'e tá walina.

Tamujé eyéla súa mochia napácha _____ wali newási.

_____ wé machí nisea namúti kawichí ayé.

Né palóchala a'lí _____ simialí masana wisia amí kuatémo.

Nejé _____ pukula kó jú ta'a kawé mápu né nesero.

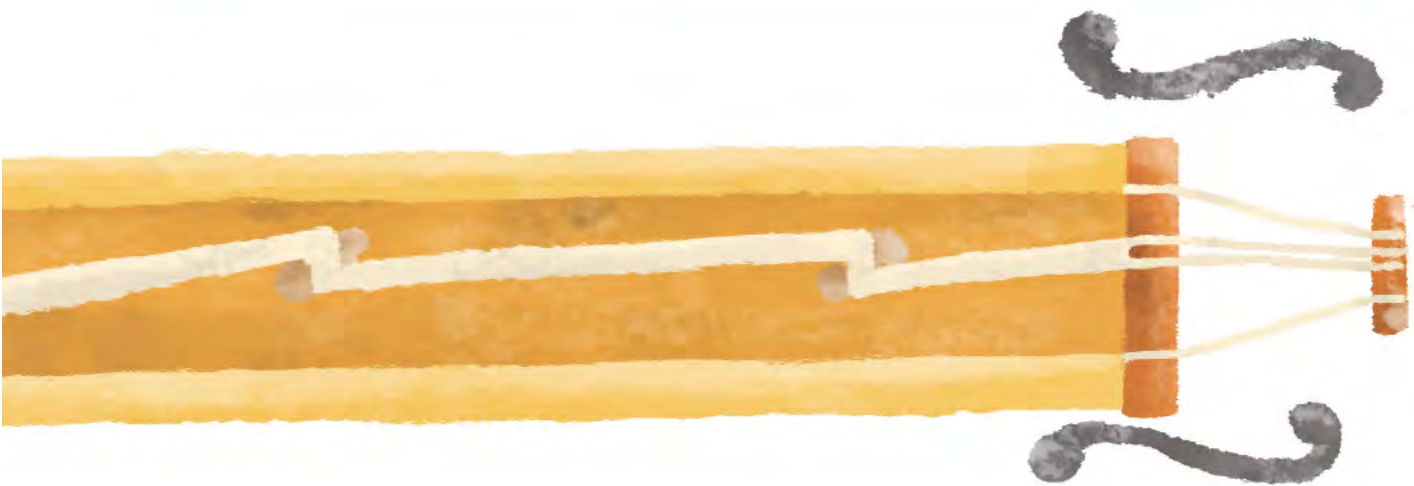
OKUA NOCHALI

NAPABÚBA OSERÚWAMI

1. Osá jaré ra'i chali nochali kífira, i'neka oserúwami uchwami re'lena.

NO			
NI			
NA			
NU			
NE			

2. ¿Chu simí Juan?

Juan _____ wasaraa wiliro.

3. Sebáli osá, i'néka a oserúwami mápu pachána kalírta uchuwi.

wilirili - okuanika - kawí - yúka - eyéla - sunú - muní

Juan _____ wasaraa _____

kawí _____ a'lí kó _____

kó wilirili ichayá _____ a'lí _____

kíti ké lowima kipó kuchala.

4. Nimisi mápu oserúwa bití re'lena oserúwami.

A'lá kipú mápu ani benérami.

Tamujé kó weta nateami nira napawíka nochállime, nakúrika nocha jaré yúka.

¿Piri mú náta? ¿Mukí a'lí rejoi chopi reká nochása ré? Suwába nochali wé nateami jú ¿Mojé má wa'lu ochérisa piri mí nochánali?

5. Nakúrika si'néami mápu mí yúka bené a'lí benérami sí, sebárika osá ra'íchali.

bité - Juan - kawichí - ami

a'lí - muní - sunú - weká - Juan - icha

RIWIIKA JARÉ RA'ÍCHALI

1. Aní moché a'lí benérami yúka chuani oserúwami.

Mápu a'lí simiri bamibali,
rojá wakicheami ayena chó sawarasimi,
moché kitá maja á mí ichinali ká wekabé
namúti mi kayenima lee, a'lí ké mi loga
simiruma bamibali.

Refrán

Amador Montañez Ramos

2. Sebárika osá mápu mi ra
¿Chuaní e'choná oserúwami?
¿Mojé á machí ichayá?
¿Jepi ká mi yúka ichale?
¿Chúta olaa tí icha?

3. Ámu ché machinali ká, chu reká tá ichaká noká, tó nari mojí onolá/tatuala mojí apalocha maa.

Oselíchi bawerá mápu mi ruyéli irétali re'lana uchúwame.

Si'néami napawíka mápu mi yúka bené ra' ichasi, mápu mí aneru ichiwami kífira.

4. Osá chúta reká ichiwa sunú.

Je reká riká ichiwa sunú

Je reká ichiwa sunú

1.

2.

3.

4.

5. Riwiri jaré beneriami mápu mojé osáli.

Nari chú anelíwa oselí oserúwami, mápu o'ná aní chúta reká newába a jaré namúti.

¿CHÚ NOKÁ KINI RETEMUWALA?

1. Napawíka ra'ícha mápu mí yúka bené, acha benérami a anili bilé ra'íchali oserúwami, ¿A'lí acha mú kaleeli?

2. I'né oserúwami repánala bitiami, a'lí aní chu aní a'le échi irétali oserúwami mápu relé oserúwa bití.

MARÍA A'LI CAROLINA

María á belá bitéi kipú wénuwala yúka, onolá kó rewéi Juani, a'lí kó Rosa eyéla, a'lí Pilar kó yawela, María onolá kó wé ichame ké sunú a'lí muní si'i, Pilar tibúami ké kipú bonila a'lí kó Samuel bachilá kipú tatuali kuirami ké wasachí nocha.

María kó sinibí nikúrami ké kipú eyéla namúti newaa mápu reká wali, sekolí, betóli, púla a'lí kúchi ruchupali má, María kó i'neka kipú iyena wekabé namúti beneli newayá.

Siné rawé simili eyéla yúka a miná Chiwáwa, ralinesia échi namúti mápu newá, a'lí échi mí inasa ká machili bilé tewé Carolina reweami a chiki chó bamibami a'lí kó e'choná jónisa wee kaleeli, okunika kuli chatay benesia, a'lí kó wee kanila ena miké benesia.

Namúti mápu ralinesia enali peya sewenali, a'lí kó peya kú checho kú rojali María a'lí Carolina, á belá aniká ká kú rojali, sinibí tá oselí oserúwami nimi aulima a'lí e'choná weká namúti ni mi osiméli.

3. Napawíka ra'ichási mápu mi yúka bené, piri mú namuli e'choná oserútami bitiami. ¿Acha échi reká mi mayé mápu animeli ké? Napawíka bikia niraá anisí chù aní mápu relé oserúwami uchuwi.

¿Chú simí María eyéla?

¿Chusimi María onolá?

¿Chú nokisía simibali María a'lí eyéla a miná Chiwawa?

¿Ná ra'íchali acha mí ra'ícha benelíami?

4. I'né chu noká uchuwi a'lí ra'ichá mápu mí yúka bené, a'lí ani piri nocha kimu wénuwala.
¿Chumisi mí mojé?

5. A'lá kilii kipú ra'icali mápu animea beneriami mápu mí yúka bené, piri nocha kipú wénuwala a'lí acha chopi rel nocha mojé wénuwala.
¿Acha tá chopi reká nocha?, ¿Piri mú mayé, acha Caroli wénuwala sinu nocha María wénuwala kífira?

6. Ripanala oserúwami i'neka ku'wírusi María osayá bilé oselí mápu newáli Carolina, e'choná kó aniká osimea pi kipú wénuwala.

7. Má kayénisa osayá riwíripo bilé mápu simira machí osá, ... ké a'lá oserúwami nisa ká kú a'lá osibósi napawíka si'néami ka.

¿PIRI NOCHA NAKÚRI KUUCHI KÚRUWI?

1. I'ne bowanárami, a'lí nataa chu reká ku'wira mojí wénuwala a'lí yúka bené.

repánala bitiami, a'lí aní chu aní a'le échi pu relé oserúwa bití.

UCHI KÚCHI NOCHALA

chi ayena tí machí mápu nochali webé á belá tí ineká tamujé wénuwala a'lí siliami bené nocha.

hi tí benesa nocha kó á belé e nateami tí niraá tamujé wala, a'lí jaré ralámuli mápu o'ná tá pere.

ichí ayena atá sí nikuro á wénuwala sunú wia'a, sana, relówi a'lí ché jaré chó namúti.

reli mápu échi reká animeli oserúwami?

¿Pé repána oserúwami bi i'neka?

3. E'choná oselíchi i'neka piri mú nocha mojé a'lí kó bawerá.

4. Benérami animea mápu oserúwami bití, natási acha bichiwali jú mápu nateami anili e'choná oselíchi. Nochali kó wee nateami jú, wetá a'lá nochása ká ayena ti á riwibóa wenomí a'lí ayena chó wekabé namúti tá.

5. Sebárika osá ra'íchali mápu re'lena oserúwami chuku, i'neka jaré oserúwa.

Nejé ku'wíri _____ nejé betélachi.

ichayá

Ayena aní ni _____ nejé onolá nocha.

kúro

Ba'wí ne _____ ké bitichí.

líwame

Nejé _____ benemia ami benelíachi kífi nejé

simí

_____ namúti ní binimea.

wekabé

Nejé kó wé _____ jú.

kawiruami

6. Bawerá biléana oselíchi rosamami/bawalíwami mápu wabé mú kanili nocha.

7. Osá mojé rewalá a'lí ochopiká uchá mápu o'ná si'néami i'nema.

MÁPU NOCHA WELI RALÁMULI

1. Napawíka ra'ichási mápu mí yúka bené.
¿Piri nocha jaro ralámuli?

2. Osá ¿piri ka nocha moje onolá a'lí moje eyéla?

3. I'ne bawerárame a'lí osé chu noká jaro ralámuli.

4. Uché napawíka ra'ichási mápu mí yúka bené a'lí beneriami.
¿Piri nocha ralámuli mápu o'ná mojí bité? Osá.

5. I'né mápu relana kalirítachi uchuwi oserútami, bawerá sitákami
nati mápu mukí nocha a'lí kó siyonami mápu rijoi nocha a'lí kó
lánami mápu okuanika nocha.

Kalí/opolí newaa

Buyé karewia

Napácha newaa

Okó jawa

Sekolí newaa

Wasaraa

Chibi yeri newaa

Tekóa

6. Ma kayenisa kó nakulíwisi mápu mí yúka bené.

JE REKÁ TÁ SI NOCHA

1. I'né oserúwami repánala bitiami, ¿a'lí ar anía le échi oserúwami mapú relé oserú

JARÉ CHÓ NOCHALI

Tamujé ralámuli ayena tí wé machí wekabé namúti newayá, mápu reká wecholí/bewé natí, chiba wi'chíla kita, okó, rojá, ulé, kulúbisi, a'lí kó nati si.

Mukí kó wé newá betóli, sekolí, remela, wecholí/bewé natí; a'lí kó kulú nati newalíwa we peralá kuuchi a'lí wéli, jaré mukí ayena á newá wisé púla boosika/bo'ósali natí newárami wee semáti wikanátami iyókarami.

A'lí kó rejoi kó newámi ké rabeli, komákali, katá, rampoli, batea, a'lí kó ché jaré namúti kusí nati. ma weká newása ayena ralinéwa

i.

Jorge Sánchez

si nocha ralámuli?
í machí mojé bilé mápu rabeli ne

2. l'né oserúwami mápu nocha ralámuli, ra'ichá mápu mí yúka bené piri nocha ralámuli, osá e'choná re'lena.

Nochali	¿Piri nochali wee kale?
Ichami	
Kú newaami	
Namúti ne waami	
Benérami	
Kalí/opolí newaami	
Che jaré nochali	

- ¿Piri nochali wabé kale, benérami mápu yúka mi atí benea?
¿Mojé piri nochali wee kale?
¿Mojé ochérisa piri mí nocháma?

Beneba chù reká tá newába betóli.

¿A mí machí chu reká newalíwa betóli?

¿Piri tá newalé?

¿Chú olaa newá?

3. Napawíka benérami yúka anisí chù aní os

BETÓLI WECHOLÍ/BEWÉ NATI NEWÁRAMI

Piri tá newalé

Wecholí/bewé

Ba'wí

Na'i, saté

Chù rika newalíwa

1. Ba'wí, saté a'lí wecholí/bewé napab

2. Masóba wecholí/bewé ba'wí yúka.

3. A'lí kó má newába sekolí.

4. Ma kayenisa wakicheupa a'lí kó ma na'ebo.

¡Sekolí kowaami wásili má a'lí ati!

¿Piri mi beneli? Ra'ícha mápu mi yúka bené.

¿Chúta olaa nateami jú oselí oserúwami bachá i'newá?

¿Acha mi newá mojé betóli sekolí ma?

4. Nari bilé kobírami.

¿Chu reká newalíwa? ¿Piri newalé? ¿Piri nati newá?

Osá mápu ni mi anéli.

Three sets of horizontal dashed lines for writing practice.

5. Mápu mi yúka bené i'nési acha ti mi a'lá osáli.

Chibiti kó si'néami napawíka tá nocha wekabé namúti newá, chibi yeri mápu reká wasaraa, tekoa, kanoa newaa, siné kachi supánali newayá maa. Nakúrika si'néami ka échi reká belá jú nochali.

6. Beneriami yúka ra'ichá piri ka jú nochali a'lí piri jú bilé benérami, acha chopi reká jú.

7. Bawerá piri mojé nocháma ochérisa mojé.

8. Má kayenisa nakulíwisi échi nochali mápu mí newali ¿A'lí kó aní chu olá échi nochali mojé bawérali?

JE REKÁ TÁ NAKÚRA BITICHÍ

1. I'né bawelárame a'lí nárika kuuchi iwé a'lí kúruwi yepi ka newá jaré nochali mápu na aboi peré.

Re'lenala mápu na uchuwi bawerátame aní a'lí osá piri nochali noká.

**Bitichí nakúrika namúti newaa nocha ketá wenuwala wé
nateami jú**

2. Nachutika mápu reká aní oserúwami bawerátame yúka. Osá mojí rewalá re'lenala mápu na nóchika noká, mápu mi iyeri wee kanilika niili newayá.

Sunú ichayá

Napiwali batua

Sakiyá

Wasaraa

Ku metéa

3. Si'néami ká napawíka osibósi bilé ra'íchali, chúta mí reká nikuro bitichí nocha.

¿CHU REKÁ NOCHA JAREANA MÍ?

1. Bowanárami i'né, chu reká nocha jareana pereami.
¿Jepí ká nocha?

2. Napabú oserúwami a'lí bowanárami yúka, piri nocha mukí, rejoi a'lí kuuchi kúchi.

Kejoi

Mukí

Kúruwi

Iwé

3. Osá piri nochali niru mápu o'ná mojí bité.

MEKABENA KÁ JE REKÁ NOCHA

1. Napawíka si'néami mápu mí yúka bené i'nési bowanárami: ¿Piri nocha jaro a'le?

2. Osá piri nochali nirú jareana peréachi. ¿Chu yeri nochali kanilisi nili olá wa'lú ochérisa?

Rewalá ucheli mápu mí osáli:

3. Benérami yúka i'né acha mí a'lá osáli. Ké a'lá oserútami nisa ká akaréwisi.
4. Kayenisa oselí uchasi biléana mápu o'ná si'néami benérami i'nema.

PIRI NEJÉ BENELI

1.

Tá beneli chu reká nocha tamujé wénuwala a'lí ché
jarena pereami.

2.

Osayá wekabé namúti nochali kířira

3.

Napabúsi oselí mápu émi osáli a'lí riwířipo si'néami.

4.

Si'néami ká napawíka ra'ichási piri ti mí
nochanali má ochéřisa.

MÁPU REKÁ CHE BENEBA...

Amú che machinalí a'lí benenali piri che nochali nirú,
ané benérami mápu mi ku'irima che jaré oselí i'nenia mápu
oserútami muchuwi a'lí mapu yeri nirú nochali benelíachi jita
ayena cho newalé échi internetichi.

MALÍ KAYÁMI BENELÍWAMI WÉ TI KANILIKA OMAWIKA NOKÁ

NOCHALI

1. I'neba

2. Mápu ra'íchali ti ikiwi

3. Mápu ti bitichí omawali

4. Ché siwiná reká omawali

5. Semeala

6. Awiboa

7. I'né oseli a'lí osá

8. Áka riwibóa oserúwami

9. ¿Chú reká newalíwa?

10. Wé ta Nateami i'neba tamujé omawali

Piri nejé beneli

Mápu reká che beneba...

OSELÍ

121

123

126

132

136

141

144

147

149

152

156

157

I'NEBA

1. Wé a'lá i'neka re'lena uchwami iyokitami.
¿Piri noká?, ¿kúmi yena jú?, ¿Piri omawi ré?, ¿Piri ka mí natí mápu omawika noká? ¿Piri ká neraa ra'íchi ré?

2. Osá pé ukuabi nira a binoi nátika a'lí ra'ichá mápu mí yúka bené.

Mápu a'lí bilé namúti ra'íchali nari ti kó jé yeri néliwa pachútali ¿ ? bachá kó bilé namúti ruké a'lí jubá kó má suwénisa ruké.

3. Benérami yúka ku'wíríka osísí jaré namúti nárika mápu ti yeri machisaa nili omawali niraa, jita ko nárika nokiboa ti mí rijimála yúka, a'lí newási échi nochali

4. Okoná niraa napawíka, machísí omawali kí tara mápu reká omawika noká aboi ti mí perélachi a'lí piri ká nokiyá omáwali kí tara. Ra'ichási a'lí jaré namúti mápu reká ti mí newába nochali.

5. Akaréwisi mápu ti mí ra'íchali machiká nokáli a'lí newási oselíchi iyokitami a'lí oseka. Wé a'lá nima oselí mápu reká ra'íchasa nateami neraa mápu ti o'ná peré ralámuli.

6. Si'néami ka ra'íchika rusí mápu yeri newási oselíchi a'lí ra'ichási, chú sia wabé nateami jú mápu reká bineka nokimea kuuchi kúruwi a'lí iwé, mápu reká ke chati ra'íchika jarima omawa.

KÚRUWI NAPAWÍKA NOCHABA
NAPAWÍKA OMOWABA UMUKÍ
KÚCHI REJOI A'LÁ REKÁ RUYÉBO
CHOPI REKÁ NATEAMI I'NEBA
KÚCHI A'LÁ NAREPA KU'WIRUBO
NOCHALI RIWIKA NOKIBOA
BENERIBOO RIWIKA SIBO

MÁPU RA'ÍCHALI TI IKIWI

1. I'neka nokisí perióriko aniliame mápu benérami ká nawáma benelíachi. I'néba a'lí ra'íchába piri neraa ra'ícha, chú reká newárami ka.
2. Wé a'lá i'néba re'léna uchwami iyókarami.

Bilé wa'lú oselí perióriko anelíwame, weka nasowami iyokitami uchwami jú, a'lí weka namúti ra'íchali ruumi jú, mápu reká ikiyaa noká jaréana cho pereami. Nali oselí rojanarimi jú mápu reká omawali be niraa ra'íchamala.

3. Nimíki mápu reká nari re'lena oserúwami.
¿Chú yeri jú rewalá wa'lú oselí perióríko aneliame?
¿Piri rawé chukú?
¿Piri niraa ra'íchi mápu osirúta uchuwi?
¿Chú rewé mápu ra'íchami jú?
¿Kúmi pereami niraa ra'íchi oselí? mápu reká noká awiame
ralámuli a'lí umukí nasúlika awí ¿Chú sía échi reká awí?
¿Chú yeri napáchaka awí?
¿Piri olá échi reká omawi?

4. Napawíka newási bilé ra'íchi
rawé rekaachi mojé bitelac
a'lí a'lá natási chú reká nev

- A'lá i'neka nokiboa mápu
- Oselí rewalá
- Chú rewé mápu ra'íchami
- Osá piri rawé ka
- Nachopa uchebo iyókitar
bawerárame newárami

5. Nachopisi má keyenisa ka
newaa a'lí ra'ichási.

6. Iwera anisí oselí i'neka aniyá mápu mí yúka bené.

Mukí semáti simile a miná omowaliachi, sitákami sipuchi lí napachi ucheli, lanami koyeli, akarachi rosákami korelami, a'lí wi'í uchérami cho'ola
¡Wé ba'óami simí basikoli awisia!

7. Osá mápu yeri uché napachaala ralámuli a'lí umukí mápu simíbi omowaliachi. Nari mojí benérami yúka ke machisaa ka chú reká newába.

• Sebári oseká re'léna uchuwami nakulíwika uchasi a'lí che bilé uchasi chiko reká ra'ichálimi.

Mukí simili a miná omowaliachi.

----- simili a miná omowaliachi.

Échi mukí wé kanila awí.

Échi ----- wé kanila awí.

Wé ba'óá reká simí awisia.

Wé ----- reká simí awisia.

Wé kanilika omawika nokáli.

Wé kanilika ----- nokáli.

MÁPU TI BITICHÍ OMAWALI

1. A'lá i'nesi iyókitami.

2. Oselichi ripunárami.

3. A'lá ucha échi oselí ripunárami a'lí ko osá chúmí reká omawa.
mojé rawewala simirachi

4. Osá bilé ra'íchali mápu reká mi uchali échi bowanárami.

1. Mápu a'lí né rawewala simiri

2. Kinan.

3. Wabé alii.

4. Suwenachi

5. Ané benérami jaré ra'íchali chú mí reká omawa mojí rawewala a'lí osiralé pisarónichi.

Osá ¿Chú mí reká omawa mojí?

1.

2.

3.

4.

6. I'né mápu oserúwami bití, re'e mápu mí yúka bené a'lí beneriami sí ¿Chú kipi oserúwami uchuwi? osá mápu ki jú.

Ra'íchala	Chú kipi oserúwami uchuwi
Juanitowewalachipasteliko'wali	
Nejébamibamakoimechásimirachi	
Nébetélachisukimanáa'líwenomítamíchiliwé	
Mápua'lísimíranérawewalawabéniocheriné	

7. Ripuná oserúwami a'lí rojaná. Osá ibiili niraá ra'íchali mápu chopi reká aní.

1.

2.

1.

2.

1.

2.

1.

2.

8. Nakulíwika nochali mápu ti mí osáli a'lá i'neka acha a'lá oserúwami uchuwa. A'lá náta acha a'lá osirua uchuwi bachá ko weli osalá kítara. A'lí ko acha uchali pachútali.

9. A'lá i'neka oserúwami mápu uchuwi oserútami mojí rawela simirami. Ma kayenisa anísí mápu tamí osáli a'lí ko akaréwisi ke a'lá oserútami nisa. I'neka oselí ripunárami.

b	i	a	m	a	b	i	m	i	e

o	a	m	w	i	a

b	i	a	i	t	u	i	o

k	m	b	a	i	o

k	r	i	u	o	a

10. Ra'ícha mápu mi yúka bené a'lí benérami, mápu mi ramima.

¿Chu reká omaba mojó betélachi mápu a'lí simiri bilé rawewala? ¿Piri ko'waame newá?

¿Chu ola mana batáli?

¿Piri chiliwero mápu bamibali omawa?

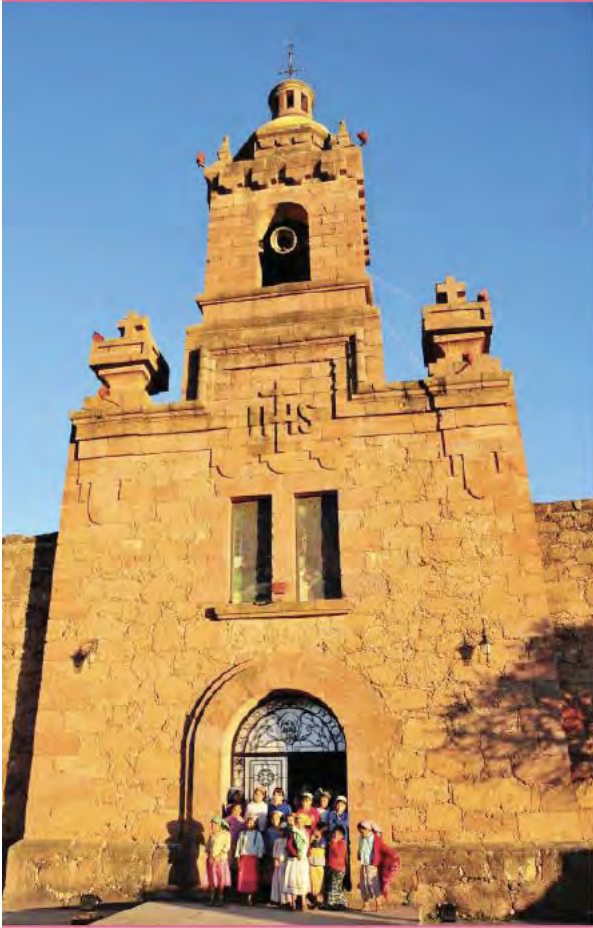
11. Osá chu reká ta omawa mápu a'lí simiri bilé bamibali rawewala.

¿Piri ta noká bachá?

¿Aliko?

¿Ma suwénisa?

CHÉ SIWINÁ REKÁ OMAWALI

Tamujé ralámuli siwiná reká
ta omawa mápu o'ná ta pere,
noliruwachi ko á belá ta owíka noká kíti
kanilika jaripa tánipa onorúwami
wikawala a'lí chiliweba suwába namúti
mápu kayena mápu reká: sunú,
muní, relówi a'lí ko ayena cho
jita ke nayuma tamujé aliwala.

1. Ra'ichá mápu mí yúka bené nochali kífara.

¿Piri jú?

¿Piri nokaami jú?

¿Chú kabú nochaliwa?

2. Sebárika osá ra'íchali re'lena uchwami i'neka ná oserúwami:

Nocha, nakura, ra'ícha, i'nee a'lí re'ea, nalaa, newaa.

Mápu a'lí nocha ochérami kó _____

Umukí ko sicho _____ ichá.

Je reká kó umukí a'lí rejoi napawíka _____

Kúruwi kó _____ a'lí _____ noká nochaliwachi.

Bilé muchi _____ mápu a'lí nochaliwa.

Jaré umukí _____ newá mápu a'lí nochaliwa.

3. Chapi bilé yeri nochali mápu yeri nochika noká a'lí bawerá.

4. Napabú baweráka oseka chú noká.

Bowanárami mápu a'lí
né pakoiro

Nejé eyéla batáli suki wanijí

Kiné solówala ko'waame
newá bajuretami kowáli

Ralámuli ko wé kanila
semé rabeli a'lí kitára

5. Baweráka newá bilé omawali mápu reká ti mí omawika olá aboi perélachi

6. Ra'ichá mápu mí yúka bené omawali kífara.

7. Osá bikia ra'ichali omawali kífara.

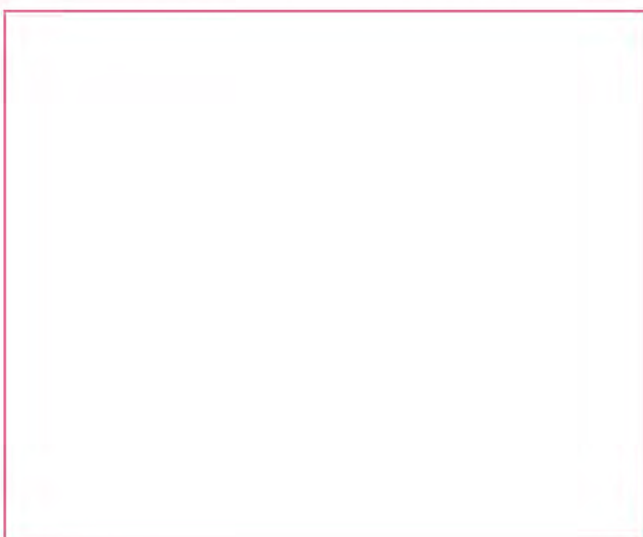
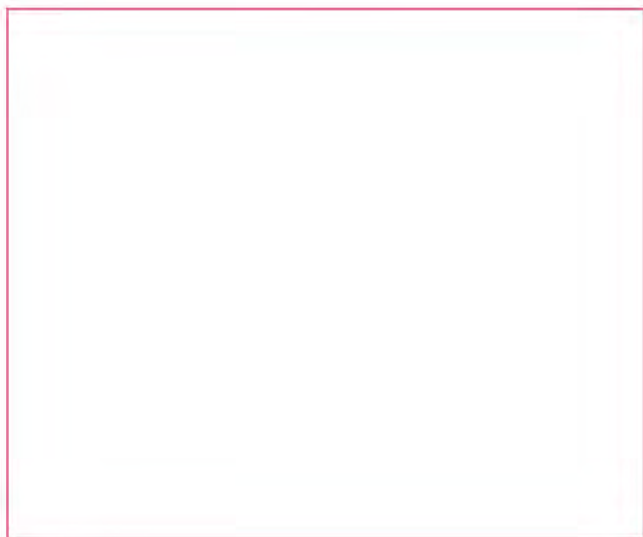
8. Aní piri ka wabé kanili semea ralámuli.

SEMEALA

1. Bawerá re'lena pacha kalirifachi a'lí osá rewalá mápu na ta semé.

2. Aní chù yeri jú bilé rabeli.

Mápu ré:

Wa'lú jú kitári lanami wé ba'yoami, tosákami nakeami jú,
suweko chókami jú a'lí kó usáni teerami jú.

Four sets of horizontal dashed lines for handwriting practice, each set consisting of a top solid line, a middle dashed line, and a bottom solid line.

3. Osá rewalá semeali lí oseka uché.

Four sets of horizontal dashed lines for handwriting practice, each set consisting of a top solid line, a middle dashed line, and a bottom solid line.

4. Ra'ichá mápu mí yúka bené kúmi yena pereami échi jita semé.

5. Napawíka ra'ichási mápu mí yúka bené, re'lena uchwami kifara.

RAMPOLI

A miná samachí aneliachi niruli bilé rampo wee sema reká aneami ke, wé kanilitami i'y suwába mápu omawa iyeni, siné rawé kó ikali rampoli a'lí suwábaka ralámuli a'lí umukí wé seweka ripili. Má wekása rampoli ke wesi chibi nokáli. A'lí taa tewé nátika sili kakuwami.

Wanimi narili, a'lí ko bilé machiami bayerili kawichí rabó. Mápu machiami kó jé anéli; bawechi ri'le atia rampoli a'lí kó tanema ruli rabeli mápu reká kú u'wiruma alia. Ma nawása ba'wí maniichi, ta tewé kó rampoli tánili kú machinima mayé, a'lí échi ko ke nimili, to wé sinaa, sinaa a'lí sinaa ilili. Ma risisá sinaa ilika rabeli tánili mápu reká semema jita ko kipúma rampoli.

A'lí rabeli kó o'wili semea wabé rasira semáti, ke bili isabika semeli a'lí chi jonisa ku machinali rampoli anísika semea wé semáti a'lí ralámuli ko wé kanili. Jita ko ta tewé bichíwili mápu semelíla tamí wé kaniliti a'lí tamí sa'we nawili, semelíla ko wabé ta kanilitu niji.

Edgar Javier Cruz Moreno

6. Ra'ichá mápu mí yúka bené ¿Chú aní échi irétali oserúwami?
¿Acha mí kalee chú reká suwénila? ¿Chú sia?

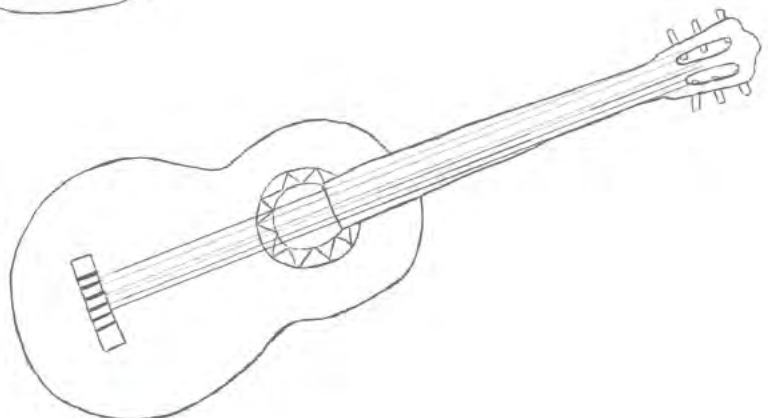
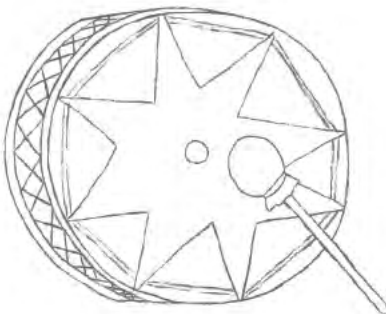
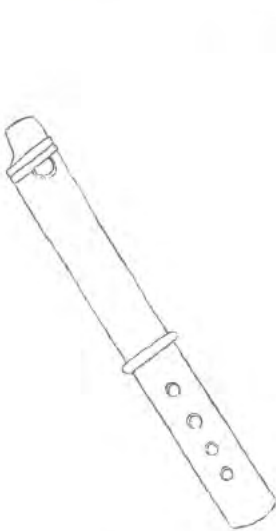

7. A'lá i'né na oserúwami chù reká suwénili irétali ra'íchali. Iwera i'neka oserúwami uchwami, nataa chù mí reká nakulíwisa ré échi oserúwami.

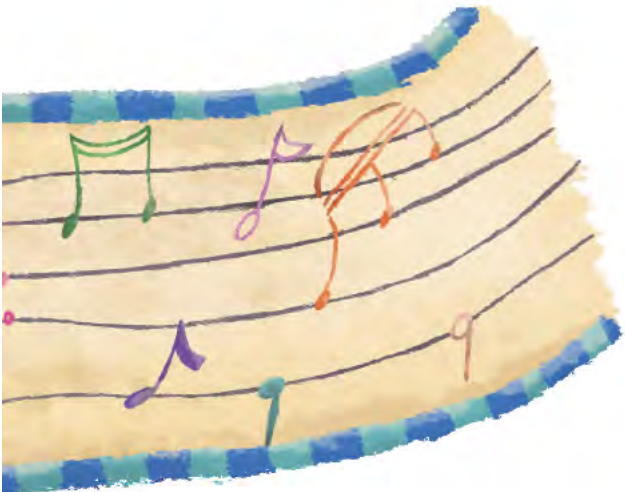
¿Acha machí mápu tamujé ralámuli weta kanili kipúa semeali a'lí ti awiká noká wé kanilika?

8. I'né mápu ti neka noká semeala. Iyókiti a'lí bilé semeala kítara irétika ra'íchá. Osaka rewalá, a'lí chù reká chóta, chù reká suwena ra'íchali irétali.

AWIBOA

1. Ra'ichá ¿Chu olaa awí échi ralámuli re'lena uchuwami?

¿A mú machí chu reká awí matachíni?

2. Napawíka ra'ichási mápu mí yúka bené a'lí osá chu reká awí mápu o'ná tá mi pere.

3. Bajurepusi bilé mápu machí rabeli semea a'lí awísí, ké wesi machia semea kó. Kipuba semeami biléana semealachi.

4. Bikia niraá ra'ichási, chúta mí nili awísá.
¿Chú mí nili? ¿Acha mí riweli?
¿Chú nili mápu mí yúka bené?
¿Chú tá olá awí?
¿Chú kabú ta awí tamujé ralámuli?

5. Osá jaré ra'íchala nateami omawali kítara tamujé níwala ralámuli.

Mápu a'lí ta awí á belá tá wé kanili.

6. Osá bilé ra'íchali échi oserúwami mápu ta mí osáli e'choná repánala a'lí ayena cho iyokipa jaré namúti mápu oserúwami aní.

7. Échi nochili mápu tá mí osáli uchabo mápu o'ná, riwiméa si'néami mápu mí yúka bené.

I'NÉ OSELÍ A'LÍ OSÁ

1. Sebárika osá ra'íchali.

Bilé

awí basikoli.

Ta towí

matachíni.

Nejé sí

a'lí

sicho.

Tewé ko

kífi má

2. Nakulíwika osá acha chopi aniyá échi oserúwami.

1.

2.

3.

4.

3. Wé iwérika aní mápu mí osáli, a'lí kó si'néami ka akaréwisi ké a'lá oserúwami nisa ka, jita a'lá animea échi oserúwami.

4. Sebárika osá oserúwami i'neka oserúwami mápu watoná sekala oserúwa bití.

Mukí kó awí _____ a'lí wé _____

Kilii

Baká kó wé _____ a'lí kó tamí _____

Semáti

Sema reká aní

Awírutu

Rabeli kó wé _____ a'lí kó wé tamí _____

Sema aní

Kanilutu

5. Osá bilé ra'íchali i'neka mápu re'lana oserúwa bití.

**rejai - okua - rabeli - kitára - awilli - mukí - towí - jé -
na'í - ko'waame - batáli**

6. Má kayénisa osayá riwíripo bilé mápu simira machí, a'lí kó ké seballi oserúwami nisa ká kú a'lá osibósi.

AKA RIWIBÓA OSERÚWAMI

1. A'lá i'neka a'lí rewá oserúwami.

awí - ruyéba - nakúri - basikoli - matachíni - olibisi -
simaliwami - semeami - rabelli - kitari

m	k	s	e	m	e	a	m	i	i	s	u	c	j	k	p	r
a	m	n	i	k	u	r	o	s	i	i	a	p	a	l	o	a
t	o	r	w	a	s	m	u	k	l	m	r	g	o	a	p	b
a	o	n	a	w	a	b	o	a	w	a	e	i	a	k	i	e
c	r	e	b	í	y	a	t	p	a	l	h	t	m	i	s	l
h	s	t	e	p	p	i	g	o	m	i	r	a	e	t	p	i
i	e	w	s	e	g	o	m	y	a	w	i	r	e	r	l	l
n	a	a	a	e	i	p	g	a	e	a	o	a	a	b	w	i
i	g	o	m	i	m	t	t	e	f	m	t	o	r	r	e	r
r	u	y	e	b	a	a	s	i	j	i	r	a	b	e	l	y
r	e	o	n	r	l	n	t	m	n	o	r	a	o	y	t	i
e	u	e	o	e	a	a	p	a	r	s	w	h	t	p	e	r
b	a	s	i	k	o	l	i	a	c	s	i	c	a	s	w	u
a	s	a	i	n	a	s	s	s	s	h	s	a	n	u	e	k
s	t	w	r	t	m	b	o	s	o	l	i	p	i	k	k	a
k	i	t	a	a	u	s	i	k	o	l	i	b	i	s	i	n

2. Osá bilé ra'íchali échi makoi oserúwami mápu mí rewáli repánala weka oserúwami.

Mápu ré jéna: kí tara semé ocherami

Handwriting practice lines consisting of ten horizontal dashed red lines.

3. Aní mápu mí osáli.

¿CHÚ REKÁ NEWALÍWA?

1. ¿A mú machí piri jú bilé oselí mápu o'ná aní piri ta newába?
Wé iwérika aní échi oserúwami mápu re'le oserúwa chukú.

OSELÍ MÁPU O'NÁ ANÍ PIRI NEWÁBA

Na oselí mápu ko ná aní piri newába á belá tamujé ruyé chú reká newába wekabé namúti.

Ayena cho e'choná tamí beneri chú reká nocháma mápu reká kalí/opolí newaa a'lí che jaré cho namuti.

Ná oseí ko á belá uchuwi iyokitami jaré namúti mápu reká nochaba.

2. ¿Chú yeri jú échi oselí oserúwami?

- Irétali
- Chú reká newába ko'waame
- Chú reká newába owaame
- Wikaraala
- Machiká ra'ichába

3. I'ne oserúwami namúti newalíwa.

CHÚ REKÁ NEWALÍWA RABELI

1. Ripunaba wa'a.
2. Ma ripunasa ká reweba jita wakichema.
3. Ma wakichesa ká a'lí sipiboa.
4. Má keyenisa sipiya má newába.
5. Nachopa uché iki kitara.
6. Má kayénisa ká iyokipa.
7. Tekili rekeba.
8. A'lí kó ma kanila semeba.

Má a'la jú jita mi o'wima rabeli simea

4. A'lá kili i'né mápu mí yúka bené chú reká newaa rabeli.

5. Benérami yúka newá bilé rabeli. Chibi yeri natí yúka mápu reká kartoni, kusí, iki'i/ochópali a'lí jaré cho namúti.
6. Tiníchika semesi mápu reká semé ralámuli a'lí semeka nokisí.
7. Benérami yúka osá chú reká newalíwa rabeli, a'lí kó nakulíwisi échi oserúwami mápu mi yuká bené, i'né acha a'lá oserútami chukú, ke a'l'a nisa kó, a'lá ku newási.

1.

2.

3.

4.

WÉ TA NATEAMI I'NEBA TAMUJÉ OMAWALI

1. Ra'ichá mápu mí yúka bené omawali kítara ¿Chú yeri jú? ¿Piri omawi? ¿Piri mú kalé? ¿Chú olaa?

2. Si'néami ka napawíka mápu mí yúka bené osísí chú yeri omawali wabé nateami jú mápu o'ná mí bité.

1.

2.

3.

4.

3. Wé iwérika aní mápu mí osáli a'lí kú akaréwisi ké a'lá oserútami nisa ká.

¿Mojé á machí awiyá?

4. Osá: **ayena** o **kée**, e'choná re'lena mápu o'ná aní piri ka awí.

Basikoli

Matachíni

Rutubúli

Kolisúka

Napawíka Awiyá

¿Chú kabú mí awí?

5. Ápa oselíchi ripunaluwami: **ke siné**, **siné kaachi** o **a'lí** ko sinibí a'lí nachopi ibiili awiala.

**Basikoli re'lena
Uli awiala**

**Matachíni repabeana
iwerichi awiala**

**Matachíni Wapalayna
Uli awiala**

**Noliwaachi
omawala**

**Matachíni re'leana
Uli awiala**

6. Ra'ichá mápu mí yúka bené a'lí benérami yúka, chú olá échi rikami osáli.

7. Mápu mí yúka bené newási wa'lú oselí, ucheka bowanárami, mápu o'ná animea chú olá nateami nerába tamujé omawala.

Tamujé ralámuli omowaliachi á belá ti wekabé namúti ti néka noká mápu a'lí ta awí.

8. Osá mápu ta newalé omowaliachi. A'lí sebári ra'íchali mápu mí nara. ¿Piri jú? a'lí ¿Piri oliwami jú?

9. Má kayénisa mojó machisaa ré...

Tamujé ralámuli omowala wabé natéami jú, échi á belá tá chiliwe wekabé namúti ki'yá pereami a'lí onorúwami sí, mápu a'lí omawa á belá ti wekabé namúti bené, mápu reká napawíka perelipa ke na'awika, échi reká belá aní chabé ki'yá pereami. Omawali ko tamujé benera chú reká ke nakichíwika, kawelika enipa, tamujé ralámuli omawala sinú reká jú, ke chopi reká jú mápu reká omawa jaré cho ralámuli.

PIRI NEJÉ BENELI

1.

Anakú ra'ichási kimi panero yúka ¿Chu reká suweena bamibali benelíachi?, ¿Piri noká mápu a'lí suweena bamibali benelíachi?, ¿Piri ka mi isiima mojí omowaalíachi mápu a'lí suwena bamibali benelíachi?

2.

Napawíka akaréwisi piri ka ti mí awiboa suweenisa bamibali benea.

3.

Bilé bayepa jita mí benérima chú reká awiboa a'lí chú yeri jú taki, ayena cho si nakúrima newayá mápu sipúchika awimea.

4.

Nárisi beneriami chu reká oserúwami niisa re bilé oserútami semáti aníame ra'íchali.

5.

Newási bilé oselí mápu na animea piri ta newalé.

6.

Anisí jepi ka ti mi iyaba tá oselí. Semáti aníame.

7.

Newási bilé oselí semáti aníame.

MÁPU REKÁ CHE BENEBA...

Mápu chokichí bakiya wekabé namúti ta beneli ralámuta niraá.

I'né mojí níwala oselí, mápu mí beneli.

¿Piri mí beneli?, ¿Piri mí kami wé kaleeli?, ¿Piri nochali wabé ti mí kaleeli?, ¿Chú yeri wabé jilili?, ¿Chú niliki?

A'lá i'né acha mí a'lá osáli.

Si'néami ka napawíka anisí piri ká ti mí beneli.

iWA'LÚ MATETERABA!

Ma mí suwénili ná bamibali benea, bamibali che ti mí buyéba
jita mí che wekabe namúti beneba.

OSELÍ RIPUNALUWAMI MI SÍLA KÍTIRA

p. 17 BILÉ KAYÁMI BENELÍWAME

BIKIA NOCHALI

TEWÉ A'LÍ TOWÍ

Tewé

Towí

p. 28 BILÉ KAYÁMI BENELÍWAME

KICHAO NOCHALI

MÁPU NI I'KI NI
BAMIBA...

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

lunechi

matichi

nasipasiko

naólai

malili

saulachi

omeachi

Bilé mechá

Okua mechá

Bikía mechá

Naó mechá

Malí mechá

Usáni mechá

Kichao mechá

Osanaó mechá

Kimakoi mechá

Makoi mechá

Makoi bilé mechá

Makoi okua mechá

p. 31 BILÉ KAYÁMI BENELÍWAME

OSANAÓ NOCHALI

KINI WÉNUWALA

Evaristo

Manuel

Eva

Josefina

Micaela

Juana

p. 53 OKUA KAYÁMI BENELÍWAME

USÁNI NOCHALI

BULERÚCHI

koná

kolí

sapá

bakawá

wi'i

batusí

Jé reká kayenali ralámuli

biléana kalírili.

Rayenali a'lí mechá peréli

Rayenali a'lí mechá

A'lí ichápuchi ko peréli

Échi rejoyi rokáwachi beteami

Chonachi iyenami rejoyi

Chonachi iyenami rejoyi

Silíami

ko

nawésali

nijí

a miná

re'obachi

Kilii

niraa

ati

échi

silíami

Mápu

a'lá

wikósarami

ko

re'obachi

pakórami

jú

Jé

reká

benerali

bilé

silíami

A miná	kúku	apero	Miguel	bitichí
A miná	apero	kúku	Miguel	Juana
bitichí	ichá	bachilá	ichá	bachilá
sunú	sunú	Juana	bachilá	tibú
A miná	tewé	bonilá	tibú	
tewé	A miná			

p. 129 MALÍ KAYÁMI BENELÍWAME BIKIA NOCHALI

MÁPU TI BITICHÍ
OMÁWALA

nejé

nejé

Makoi mechá

bamibi

bamibi

bamí

bamí

Makoi mechá

miná

miná

Un

un

miná

miná

nijiro

nijiro

pastel

pastel

omawaliachi

omawaliachi

Juanito

Juanito

de

de

el

miná

miná

mi

mi

mana

mana

batáli

batáli

betélachi

wenomí

wenomí

a'lí

a'lí

natetaraba

natetaraba

betélachi

Sinibí

Sinibí

que

que

años

bamí

bamibi

bamibi

Soy

más

más

grande

grande

p. 154 MALÍ KAYÁMI BENELÍWAME MAKOI NOCHALI WÉ TA NATEAMI I'NEBA
TAMUJÉ OMAWALI

Ké siné

Ké siné

Ké siné

Ké siné

Ké siné

sinibí

sinibí

sinibí

sinibí

sinibí

Siné Kaachi

Siné Kaachi

Siné Kaachi

Siné Kaachi

Siné Kaachi

ALFABETO MÓVIL

a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch
ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch
ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch	ch
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i

i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k
k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k
l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l
l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l
m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n
n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n
o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p
p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p

r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r
r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r
s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s
s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s
t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t
t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t
u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u
u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u
w	w	w	w	w	w	w	w	w	w	w	w
w	w	w	w	w	w	w	w	w	w	w	w
y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y
y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y

A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B
CH	CH	CH	CH	CH	CH	CH	CH	CH	CH	CH	CH
E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G
I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I
K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L
M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R
S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S
T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

W	W	W	W	W	W	W	W	W	W	W	W
Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa	aa
ee	ee	ee	ee	ee	ee	ee	ee	ee	ee	ee	ee
ii	ii	ii	ii	ii	ii	ii	ii	ii	ii	ii	ii
oo	oo	oo	oo	oo	oo	oo	oo	oo	oo	oo	oo
uu	uu	uu	uu	uu	uu	uu	uu	uu	uu	uu	uu
a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'
e'	e'	e'	e'	e'	e'	e'	e'	e'	e'	e'	e'
i'	i'	i'	i'	i'	i'	i'	i'	i'	i'	i'	i'
o'	o'	o'	o'	o'	o'	o'	o'	o'	o'	o'	o'
u'	u'	u'	u'	u'	u'	u'	u'	u'	u'	u'	u'

a'a	a'a	a'a	a'a	a'a
a'a	a'a	a'a	a'a	a'a
e'e	e'e	e'e	e'e	e'e
e'e	e'e	e'e	e'e	e'e
i'i	i'i	i'i	i'i	i'i
i'i	i'i	i'i	i'i	i'i
o'o	o'o	o'o	o'o	o'o
o'o	o'o	o'o	o'o	o'o
u'u	u'u	u'u	u'u	u'u
u'u	u'u	u'u	u'u	u'u

SEP
SECRETARÍA DE
EDUCACIÓN PÚBLICA

ESTADOS UNIDOS MEXICANOS

1